

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

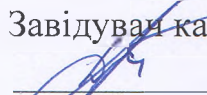
Факультет морського права

Кафедра морського та господарського права

УДК 347.62:347.44

«Допущений до захисту»

Завідувач кафедри

 Дубова К.О.

«» 12 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему:

«ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ»

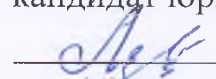
Виконала: студентка 6 курсу,
групи 6511м

 Душеїна У. С.
(підпис)

Керівник роботи:

доцент кафедри адміністративного
та конституційного права,

кандидат юридичних наук, доцент

 Ломакіна О. А.
(підпис)

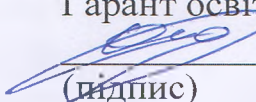
Миколаїв – 2025 р

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Факультет морського права

Кафедра морського та господарського права
Спеціальність Право
Освітня програма Право

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої програми

 О. Ю. Дубинський
(підпис)

«09» 12 2025 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Студентці Душеїній Уляні Сергіївні

1. Тема роботи: «ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ»

Керівник роботи доцент кафедри адміністративного та конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент Ломакіна Олена Анатоліївна

Затверджені наказом ректора № 1155-уч від «30» вересня 2025 року

2. Термін подання роботи: 08.12.2025 року

3. Вихідні дані по роботі: монографічні видання, наукові статті, аналітичні матеріали вітчизняних науковців та практиків, Інтернет-ресурси, наукова та навчально-методична література, законодавчі й нормативні акти України, рішення суду, що регулюють шлюбний договір.

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів)

Розділ 1. Теоретико-правові засади шлюбного договору в системі цивільного права України

Розділ 2. Укладання, зміна та припинення шлюбного договору

Розділ 3. Правове регулювання майнових та немайнових відносин подружжя за шлюбним договором

Розділ 4. Шлюбний договір у міжнародному приватному праві

5. Перелік презентаційних матеріалів: презентація PowerPoint на 10 слайдах

6. Консультанти розділів роботи

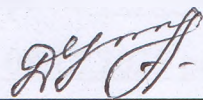
Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	Завдання прийняв
	Сторонні консультанти до підготовки розділів роботи не залучалися		

7. Дата видачі завдання

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми роботи	До 10.09.2025	Виконано
2	Визначення мети, завдань, об'єкта та предмету дослідження	До 20.09.2025	Виконано
3	Складання плану роботи, опрацювання джерел	До 10.10.2025	Виконано
4	Виконання роботи	До 25.11.2025	Виконано
5	Підготовка до захисту	До 08.12.2025	Виконано
6	Захист роботи	23.12.2025	Виконано

Студентка

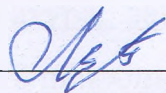

(підпис)

Душеїна У.С.

(ПІБ)

Керівник роботи

(підпис)

Ломакіна О.А.

(ПІБ)

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	4
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	11
1.1. Поняття та правова природа шлюбного договору	11
1.2. Історія становлення інституту шлюбного договору	14
1.3. Джерела правового регулювання шлюбного договору в Україні та зарубіжних країнах	18
РОЗДІЛ 2. УКЛАДАННЯ, ЗМІНА ТА ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ.....	23
2.1. Суб'єкти шлюбного договору та їх правоздатність	23
2.2. Зміст та форма шлюбного договору	27
2.3. Порядок укладання, зміни та припинення дії шлюбного договору	31
2.4. Судова практика визнання недійсним шлюбного договору	34
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ТА НЕМАЙНОВИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ ЗА ШЛЮБНИМ ДОГОВОРОМ.....	39
3.1. Регулювання майнових прав та обов'язків подружжя.....	39
3.2. Врегулювання аліментних зобов'язань у шлюбному договорі	43
3.3. Можливість врегулювання немайнових прав у шлюбному договорі ..	47
РОЗДІЛ 4. ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.....	51
4.1. Порівняльно-правовий аналіз: Україна, країни ЄС, США	51
4.2. Особливості укладення шлюбного договору між громадянами різних держав.....	56

4.3. Пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики шлюбного договору.	60
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

АНОТАЦІЯ

Душеїна У.С. Шлюбний договір: цивільно-правове регулювання – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Випускова кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» (081 Право). – Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Миколаїв, 2025.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню шлюбного договору як правового інституту сімейного та цивільного права.

У результаті дослідження розглянуто та проаналізовано правову природу шлюбного договору, етапи його становлення, джерела нормативного регулювання, а також особливості його укладення, зміни, припинення та практичного застосування в Україні. В роботі з'ясовано межі договірної регуляції майнових та окремих немайнових відносин подружжя, охарактеризовано судову практику щодо визнання шлюбних договорів недійсними, а також здійснено порівняльно-правовий аналіз інституту шлюбного договору в Україні, країнах ЄС та США.

У першому розділі «Теоретико-правові засади шлюбного договору в системі цивільного права України» розглянуто поняття, сутність і правову природу шлюбного договору, історію становлення цього інституту та його нормативну базу в Україні та зарубіжних країнах.

У другому розділі «Укладення, зміна та припинення шлюбного договору» розкрито правовий статус суб'єктів шлюбного договору, вимоги до форми та змісту, процедури укладення, зміни та припинення дії договору, а також узагальнено судову практику та визначено проблеми правозастосування.

У третьому розділі «Правове регулювання майнових та немайнових відносин подружжя за шлюбним договором» йдеться про регулювання майнових прав та обов'язків подружжя, порядок визначення аліментних зобов'язань, а також можливість і межі врегулювання немайнових прав.

У четвертому розділі «Шлюбний договір у міжнародному приватному праві» проаналізовано іноземні моделі регулювання шлюбних договорів, особливості укладення договорів між громадянами різних держав та сформульовано пропозиції щодо удосконалення національного законодавства.

У Висновках акцентовано увагу на необхідності вдосконалення законодавчого регулювання шлюбного договору, розширення меж договірної автономії сторін, гармонізації українських норм із європейськими стандартами, посилення нотаріального контролю та підвищення рівня правової культури громадян.

Ключові слова: шлюбний договір, майнові відносини подружжя, договірне регулювання, аліментні зобов'язання, немайнові права, судова практика, міжнародне приватне право, правовий статус подружжя, нотаріальна форма, цивільне право.

ВСТУП

Інститут шлюбного договору посідає особливе місце в сучасній системі сімейного та цивільного права України, оскільки поєднує у собі механізми приватної автономії подружжя, інструменти врегулювання майнових відносин та засоби попередження потенційних конфліктів. Його розвиток відповідає загальносвітовим тенденціям переходу від патерналістського розуміння сім'ї до моделі рівноправного партнерства, де правові гарантії є невід'ємною частиною стабільності подружніх відносин. В умовах соціально-економічної динаміки, зростання кількості змішаних шлюбів, поширення підприємницької діяльності та збільшення частки приватної власності питання врегулювання майнових прав і обов'язків набуває особливої гостроти, що посилює актуальність комплексного дослідження шлюбного договору.

Актуальність теми. У сучасних умовах трансформації сімейних відносин, зростання мобільності населення, активізації міжнародних шлюбів та поширення договірних форм регулювання цивільних правовідносин значно підвищується роль шлюбного договору як юридичного інструменту, що забезпечує передбачуваність та стабільність майнових прав подружжя. Актуальність теми зумовлюється також тим, що, попри чітке нормативне закріплення у Сімейному та Цивільному кодексах України, фактичне застосування шлюбного договору супроводжується значною кількістю колізій, різнотлумачень і судових спорів. Аналіз рішень судів різних інстанцій засвідчує, що питання дійсності договору, меж регулювання майнових прав, критеріїв справедливості та добросовісності все частіше стають предметом судового розгляду. Зокрема, характерними є справи, у яких договір оскаржується з мотивів істотного дисбалансу інтересів сторін, укладення під впливом психологічного тиску або в умовах непоінформованості про правові наслідки. Судова практика демонструє, що навіть правильно оформлений документ може

бути визнаний недійсним, якщо він суперечить імперативним нормам чи загальним принципам сімейного права.

Водночас шлюбний договір дозволяє запобігти багатьом конфліктам, визначити правовий режим майна ще до виникнення спорів, що відповідає сучасним тенденціям розвитку приватного права. Зміна економічних умов, збільшення вартості майнових активів та ускладнення фінансових відносин подружжя зумовлюють потребу у більш гнучких і водночас юридично захищених механізмах регулювання сімейного життя. У цьому контексті вивчення правової природи шлюбного договору, його нормативної основи, можливостей і меж договірного впливу на майнові та немайнові правовідносини подружжя набуває особливого значення. Саме тому тема дослідження є актуальною з огляду на потреби сучасної юридичної практики, необхідність удосконалення законодавства та формування єдиної судової позиції щодо застосування шлюбних контрактів.

Стан наукового опрацювання проблематики свідчить про її постійну актуальність у юридичній доктрині. Значний внесок у розуміння правової природи, змісту та функціонального призначення шлюбного договору зробили сучасні українські науковці. Зокрема, у працях Байрачної М. І. ґрунтовно досліджується юридична природа цього інституту та співвідношення договірного й сімейно-правового регулювання. Яцута Я. М. акцентує увагу на ключових проблемах укладення і перспективних напрямках його розвитку у національній правовій системі. Довга М. О. та Самілик Л. О. приділяють особливу увагу практичним аспектам, аналізуючи реальні конфлікти, що виникають під час виконання договорів, та способи їх вирішення у судовому порядку. У статтях фахових правничих видань та коментарях практиків, зокрема матеріалах «Юридичної газети» та VB Partners, представлено сучасні тенденції договірного регулювання в Україні, популярність цього інструменту серед сторін та ключові ризики, що супроводжують його використання. Водночас огляд узагальнених правових

позицій Верховного Суду демонструє еволюцію підходів до оцінювання умов договору, визначення меж автономії волі та балансування інтересів подружжя.

Для всебічного та повного дослідження питання були використані наукові праці таких вчених, як: Атаманчук Т., Боднар Т., Борисова В., Дутко А., Жилінкова І., Кацюба К., Лінік Є., Мічурін Є., Тетарчук І., чії роботи доповнюють доктринальне підґрунтя досліджуваної теми.

Крім наукових праць, суттєве значення мають нормативні акти, що формують правову основу дослідження: Конституція України, Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, підзаконні нормативні акти Кабінету Міністрів, а також практика судів різних інстанцій. Вони забезпечують комплексне розуміння меж дозволеного регулювання, вимог до форми правочину та наслідків порушення умов договору.

Мета і завдання. Метою кваліфікаційної роботи є комплексне теоретико-правове дослідження та аналіз інституту, правової природи, змісту, особливостей укладення та застосування шлюбного договору в Україні та зарубіжних правових системах, аналіз його нормативної основи, судової практики та визначення перспектив удосконалення законодавства і практики його застосування.

У відповідності до зазначеної мети було поставлено наступні **завдання роботи:**

- охарактеризувати поняття, сутність і правову природу шлюбного договору;
- дослідити історичні етапи формування цього інституту в Україні та світі;
- проаналізувати нормативно-правові джерела, що регулюють укладення, зміну та припинення договору;
- встановити правовий статус суб'єктів, порядок укладення та межі змісту договору;
- вивчити судову практику щодо визнання шлюбних договорів недійсними;
- розглянути регулювання майнових прав і обов'язків подружжя;

- охарактеризувати особливості визначення аліментних зобов'язань у шлюбному договорі;
- дослідити можливість врегулювання немайнових прав у шлюбному договорі;
- вивчити порівняльно-правові підходи до регулювання шлюбних договорів у Україні, країнах ЄС та США;
- розкрити особливості укладення шлюбних договорів між громадянами різних держав;
- сформулювати та обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики застосування шлюбного договору.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі укладення, виконання, зміни та припинення шлюбного договору.

Предметом дослідження виступають правові норми, доктринальні підходи та судова практика, що визначають зміст, форму та механізми застосування шлюбного договору, а також цивільно-правове регулювання майнових та пов'язаних з ними особистих немайнових відносин подружжя за шлюбним договором.

Методи дослідження включають загальнонаукові та спеціально-юридичні підходи: формально-юридичний метод для аналізу законодавства; системно-структурний метод для визначення місця шлюбного договору в системі сімейного права; порівняльно-правовий метод для зіставлення національної практики з підходами іноземних держав; герменевтичний метод для тлумачення судових рішень; історико-правовий метод для висвітлення етапів становлення інституту; метод аналізу та синтезу для формування узагальнених висновків.

Апробація результатів дослідження.

Структура кваліфікаційної роботи зумовлена метою та її завданнями і складається з вступу, чотирьох розділів, що містять всього чотирнадцять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг

кваліфікаційної роботи становить 80 сторінок, з яких основного тексту – 65 сторінок. Список використаних джерел налічує 44 найменувань і розміщений на 5 сторінках. У першому розділі викладено теоретико-правові засади інституту шлюбного договору, його природу, історію становлення та джерела правового регулювання. Другий розділ присвячено практичним аспектам укладення, зміни та припинення договору, аналізу судової практики та визначенню основних проблем і шляхів їх вирішення. Робота завершується узагальненими висновками, що відображають основні результати проведеного дослідження. У третьому розділі розкрито питання правового регулювання майнових та немайнових відносин подружжя; у четвертому – міжнародні аспекти шлюбного договору та пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1.1. Поняття та правова природа шлюбного договору

Розуміння шлюбного договору як інструмента впорядкування внутрішніх майнових відносин подружжя формується не лише на рівні законодавчих конструкцій, а й у контексті широкої правової культури суспільства. У межах цивільно-правової матерії шлюбний договір поступово набув ознак самостійного правового феномена, здатного поєднувати приватну автономію волі сторін із принципами добросовісності та рівності подружжя. Зміст і природа цього правового явища не зводяться до сукупності технічних умов чи набору формальних застережень – вони охоплюють глибший пласт соціально-правових взаємодій, що виникають між людьми, які приймають рішення юридично врегулювати власні майнові та побутові відносини.

У науковій доктрині підкреслюється, що сучасний підхід до шлюбного договору виходить за межі суто юридичної конструкції та тяжіє до розуміння його як інструмента узгодження очікувань подружжя, мінімізації конфліктів та забезпечення передбачуваності майнового статусу [12, с. 45]. На цьому тлі виникає потреба ґрунтовного аналізу того, що саме становить поняття шлюбного договору та які особливості його правової природи визначають зміст і межі дії цього інституту.

Поняття «шлюбний договір» у сучасному українському праві закріплене у Сімейному кодексі України як домовленість між нареченими або подружжям, що визначає їхні майнові права та обов'язки [2, ст. 92]. Уже сама законодавча дефініція демонструє, що законодавець не намагається докладно перелічити всі можливі правові наслідки, а навпаки, підкреслює автономію сторін у формуванні змісту договору. Саме цей елемент свободи, який походить із загальних засад цивільного

законодавства, формує ядро правової природи шлюбного договору як правочину, що дозволяє індивідуалізувати модель внутрішніх відносин подружжя [3, ст. 6].

Найпоширенішим підходом у доктрині є трактування шлюбного договору як різновиду цивільно-правової угоди, особливості якої зумовлені сімейним характером відносин між сторонами. З цього випливає комбінація приватноправових принципів – свободи договору, диспозитивності, рівності сторін – із публічними обмеженнями, що мають на меті охорону інтересів сім'ї, неповнолітніх дітей та самого інституту шлюбу. Саме тому в шлюбних договорах неприпустимими є положення, що ставлять одного з подружжя у надмірно обмежене або принижене становище, суперечать моральним засадам суспільства чи спрямовані на звуження обсягу правоздатності особи [2, ст. 93].

У межах судової практики питання про правову природу шлюбного договору нерідко виникає при оцінці його дійсності. Судові рішення демонструють, що правочинність договору оцінюється за правилами цивільного права, тоді як зміст – за нормами сімейного законодавства. Так, у справі № 336/3695/21 суд підкреслив, що шлюбний договір має розглядатися як підстава виникнення цивільних прав та обов'язків між подружжям, якщо його зміст відповідає вимогам закону, а волевиявлення сторін було вільним і усвідомленим [5]. Апеляційна інстанція у цій же справі звернула увагу на допустимість деталізації майнового режиму подружжя, однак вказала на неприпустимість встановлення обмежень, які фактично позбавляють одного з подружжя можливості реалізовувати свої права [6].

У науковій літературі привертається увага до того, що природа шлюбного договору поєднує у собі елементи як регулятивного, так і превентивного характеру [12, с. 49]. Він не лише визначає розподіл майна, але й створює систему запобіжників проти потенційних конфліктів, забезпечуючи прозорість і визначеність у тих питаннях, які зазвичай стають предметом спорів під час припинення шлюбу. Академічні дослідження демонструють, що детальне

врегулювання сторін підвищує правову передбачуваність їхніх відносин і водночас зменшує кількість судових спорів [15, с. 81].

Водночас шлюбний договір не є інструментом необмеженої приватної волі. Його правова природа передбачає баланс між інтересами подружжя та імперативними нормами законодавства, що охороняють права дитини, право на утримання, а також моменти, які не можуть бути передані на розсуд сторін. Так, суд у справі № 365/145/19 чітко наголосив на недопустимості положень, які зменшують встановлений законом мінімальний обсяг утримання одного з подружжя або дитини [8].

Окремий аспект правової природи шлюбного договору проявляється через його акцесорність щодо самого шлюбу. Зміст договору прив'язаний до існування сімейного союзу, а його дія припиняється одночасно з припиненням шлюбу, якщо сторони не передбачили інше. Ця особливість впливає з характеру сімейних правовідносин та відрізняє шлюбний договір від інших цивільних правочинів, які можуть існувати незалежно від особистих відносин між сторонами.

У практиці Верховного Суду неодноразово підкреслювалося, що шлюбний договір має відповідати критеріям добросовісності, а перевірка правомірності його умов не може зводитися лише до формального контролю за дотриманням процедури укладення [11]. Особливої актуальності набуває оцінка того, чи не призводить договір до дисбалансу прав та обов'язків між подружжям, чи є він справедливим і чи не суперечить загальним принципам цивільного права.

Отже, поняття та правова природа шлюбного договору формують цілісну конструкцію, що поєднує автономію волі сторін із вимогами справедливості й соціальної рівноваги. Шлюбний договір є особливим правочином, у якому цивільно-правова диспозитивність взаємодіє з імперативами сімейного законодавства. Він не зводиться до набору технічних положень, а виступає складним інструментом врегулювання майнових відносин, спрямованим на упорядкування життєвого простору подружжя.

Судова практика та наукові дослідження підтверджують, що правова природа шлюбного договору охоплює низку зовнішніх і внутрішніх чинників: свободу договору, межі її реалізації, вплив сімейних обов'язків, баланс прав сторін та необхідність забезпечення справедливості й добросовісності. Саме ці елементи дозволяють віднести шлюбний договір до особливих цивільно-правових правочинів, у яких поєднуються юридична сила, соціальна функція та превентивний потенціал.

1.2. Історія становлення інституту шлюбного договору

Розглядаючи історію становлення шлюбного договору як правового явища, необхідно усвідомити, що цей інститут формувався не одномоментно й не із суто юридичної потреби. Його поява та розвиток були пов'язані з багатовіковими змінами суспільних відносин, трансформацією уявлень про сім'ю, власність, рівність сторін та свободу волевиявлення. У різні історичні епохи шлюб розглядався то як священний союз, то як форма економічного об'єднання родів, то як соціальний контракт, у межах якого матеріальні зобов'язання часто превалювали над особистими. Тому шлюбний договір, у своїх різних архетипних формах, з'явився задовго до кодифікації цивільного права й пережив складний шлях від ритуального акта домовленості до повноцінного правочину, який нині врегульований у Сімейному кодексі України [2, ст. 92].

Перші форми домовленостей, які можна вважати попередниками сучасного шлюбного договору, виникали ще в античних державах. У Стародавній Греції та Римі укладалися шлюбні контракти, що визначали придане, умови проживання, порядок утримання дружини та навіть окремі аспекти спадкування. Їхня сутність полягала у забезпеченні економічної стабільності союзу й закріпленні домовленостей між родами. Уже в римському праві можна простежити низку характеристик, притаманних сучасному шлюбному договору: добровільність

укладення, визначеність майнових наслідків та письмова форма. Римські юристи підкреслювали, що домовленості між сторонами мають ґрунтуватися на *pacta sunt servanda* – принципі, який формує і зміст сучасних договірних відносин.

У добу середньовіччя функції шлюбних домовленостей значною мірою залишалися економічними. Більшість шлюбних угод укладалася між представниками знаті чи заможних родів, а головна увага зосереджувалася на передачі приданого, гарантіях захисту майна та узгодженні умов утримання. Ці угоди мали чітко виражений майновий характер і часто оформлювалися в нотаріальній формі. Хоча їх зміст суттєво відрізняється від сучасних договорів, саме вони заклали практику письмового укріплення майнових завдань подружжя, що стало важливим елементом подальшої правової еволюції.

У ранньомодерну добу роль шлюбних домовленостей значно розширюється. Європейська правова думка цієї епохи, під впливом ідей природного права, ставить у центр автономію особи, її свободу у визначенні власних майнових відносин. На цьому ґрунті у Франції, німецьких землях, Італії та інших країнах виникають моделі шлюбних контрактів, що дозволяють сторонам обирати режим майна – роздільний, спільний або змішаний. Саме цей період дав поштовх становленню договірного підходу до врегулювання сімейних відносин, який став визначальним для сучасних європейських правових систем.

В Україні протягом довгого часу шлюбні угоди існували переважно на звичаєвому рівні й були тісно пов'язані з інститутом приданого. У правових пам'ятках Київської Русі можна знайти згадки про майнові домовленості між родами, які ухвалювалися перед шлюбом і виконували функцію гарантій та обмежень. Пізніше, у Литовських статутах, що діяли на українських землях, містилися положення, які дозволяли сторонам узгоджувати окремі майнові питання, пов'язані зі шлюбом, хоча це ще не було сформовано як окремий правовий інститут.

Історія становлення інституту шлюбного договору в українському праві набуває більш структурованого вигляду в період XIX – початку XX століття, коли діяли норми російського імперського законодавства. За Цивільним уложенням тієї доби дозволялося укладати домовленості щодо приданого та окремих майнових аспектів, однак вони не мали ознак самостійного договору, як це розуміється сьогодні. Після прийняття радянського сімейного законодавства подібні угоди фактично перестали існувати, оскільки сама система не визнавала автономії волі подружжя та виходила з концепції «спільності майнової долі», що не підлягає договірному коригуванню.

Повернення до можливості укладати шлюбний договір почалося лише після здобуття Україною незалежності. Сімейний кодекс України, ухвалений у 2002 році, уперше закріпив інститут шлюбного договору у формі, наближеній до європейських моделей. Законодавець відобразив у статтях 92-103 базові засади змісту, форми, порядку укладення та допустимих меж договору [2, ст. 92-103]. Саме в цей період шлюбний договір почав набувати значення інструмента приватної автономії подружжя.

Однак практичне використання шлюбних договорів в Україні тривалий час залишалося обмеженим через масовий стереотип, що такі угоди є ознакою недовіри між подружжям. Лише останнє десятиліття демонструє зростання інтересу до цього інституту, що пов'язано із загальним підвищенням правової культури та поширенням інформації про переваги врегулювання майнових відносин у договірному порядку. Значну роль у цьому відіграла судова практика, яка сприяла формуванню більш чітких орієнтирів для розуміння меж автономії сторін.

Правозастосування поступово формувало баланс між диспозитивністю та імперативними вимогами закону. У справі № 365/145/19 суд наголосив на неприпустимості надмірного обмеження прав одного з подружжя та підкреслив соціальну природу шлюбного договору, яка зобов'язує сторони узгоджувати умови договору не тільки з власними інтересами, а й із принципами добросовісності [8].

Інший приклад – справа № 336/3695/21, де апеляційний суд акцентував на добровільності укладення та усвідомленості змісту, що має ключове значення для дійсності правочину [6].

Паралельно з розвитком національного законодавства відбувалося й запозичення окремих європейських підходів. У багатьох країнах ЄС шлюбні контракти є традиційним елементом сімейного права, а вибір майнового режиму давно визнано правом кожного подружжя. Українська модель, хоча й має власну специфіку, все ж тяжіє до європейської традиції, яка передбачає можливість гнучкого регулювання внутрішніх відносин.

У цьому контексті важливим є й сучасний розвиток правової думки, який пропонує бачити в шлюбному договорі не лише формальний інструмент розподілу майна, а й спосіб цивілізованого врегулювання майнової рівноваги між подружжям [12, с. 50]. Наукові дослідження дедалі частіше наголошують, що формування культури укладення таких договорів сприяє зміцненню сімейних відносин, а не їх руйнуванню. Саме з цим пов'язана поява великої кількості консультаційних матеріалів, аналітики та практичних порад, що роз'яснюють значення й наслідки укладення шлюбних договорів. Наприклад, рекомендації фахівців щодо можливих ризиків і помилок допомагають сторонам уникнути положень, які можуть призвести до визнання договору недійсним [18].

Історія становлення інституту шлюбного договору демонструє, що він виник як відповідь на соціальні потреби врегулювання майнових відносин між подружжям. Пройшовши шлях від звичаєвих угод до сучасних цивільно-правових конструкцій, цей інститут увібрав риси різних історичних епох, поєднавши свободу волі сторін із сімейно-правовою специфікою. Національне законодавство, сформоване упродовж останніх десятиліть, увібрало як європейські традиції договірного регулювання, так і власні підходи, що впливають із соціальних та правових реалій українського суспільства.

У сучасних умовах шлюбний договір сприймається як цивілізований інструмент правової визначеності, а його історична еволюція підкреслює органічний зв'язок між автономією волі, справедливістю та балансом інтересів подружжя. Саме цей шлях розвитку дозволяє зрозуміти, чому шлюбний договір став невід'ємною частиною цивільно-правового регулювання сімейних відносин і чому його значення продовжує зростати.

1.3. Джерела правового регулювання шлюбного договору в Україні та зарубіжних країнах

Розглядаючи джерела правового регулювання шлюбного договору, неможливо оминати того факту, що цей інститут поєднує у собі відразу декілька площин правового впливу – приватноправову, публічно-правову, сімейно-правову та навіть процедурно-реєстраційну. Тому аналіз його нормативної основи потребує не стільки сухого переліку актів, скільки виявлення закономірностей, на яких вибудована вся конструкція договору як правового явища. У цьому сенсі шлюбний договір постає не просто як документ, що встановлює майнові правила між особами, а як точка перетину різних правових традицій, які формують зміст, межі та юридичну природу цього інституту.

Першоджерелом визначення правової природи шлюбного договору в Україні виступає Конституція України, яка через принципи рівності, автономії волі та недоторканності права власності підводить доктрину до розуміння того, що домовленість між подружжям може бути реалізована лише за умови дотримання конституційних гарантій [1, ст. 24]. Власне, саме конституційні підвалини забезпечують легітимність будь-якого механізму договірного регулювання сімейних відносин, адже відносини між подружжям – це не лише соціальний або особистий феномен, а й правовий простір, у якому свобода договору має бути збалансована з обмеженнями, спрямованими на захист слабшої сторони.

На рівні галузевого законодавства фундаментальним джерелом є Сімейний кодекс України, статті якого визначають саме поняття, зміст, форму, межі та порядок укладення шлюбного договору. Відповідні положення СК України формують свого роду «юридичну карту», що спрямовує подружжя у процесі домовленостей: від можливості врегулювання майнових аспектів до встановлення правила щодо порядку користування житлом або розподілу витрат сімейного бюджету [2, ст. 92]. Саме сімейно-правові норми визначають допустимі межі автономії сторін і відмежовують договірні умови від таких, що можуть порушувати моральні засади чи публічний порядок.

Не менш значиму роль відіграє Цивільний кодекс України, який є підґрунтям загальної договірної конструкції. Положення ЦК України про свободу договору, форму правочину, підстави недійсності, тлумачення волевиявлення сторін фактично слугують універсальним інструментарієм, що застосовується до будь-якого договору, у тому числі й шлюбного [3, ст. 203]. Саме завдяки цивільному законодавству ця домовленість подружжя набуває властивостей приватноправового правочину, що дозволяє застосовувати до неї як загальні положення договірного права, так і спеціальні правила сімейного права.

У контексті правозастосування важливим елементом є нормативні акти, що визначають процедурні аспекти укладення та реєстрації договору. Зокрема, урядове регулювання встановлює певні технічні й процесуальні вимоги, які забезпечують належну фіксацію волевиявлення сторін, а також участь нотаріуса, покликану гарантувати законність змісту й дотримання встановлених меж [4].

Особливе місце серед джерел займає судова практика, адже саме вона конкретизує загальні норми й наповнює їх реальним змістом. Аналіз рішень судів різних інстанцій демонструє, що ключовими питаннями при оскарженні або тлумаченні шлюбного договору є не лише відповідність умов договору вимогам закону, а й баланс між договірною свободою та недопустимістю порушення основоположних прав одного з подружжя. Наприклад, у рішенні у справі №

336/3695/21 суд оцінював співвідношення встановлених договором обмежень і реальної можливості їх виконання [5]. Своєю чергою, апеляційний суд у тій самій справі розширив аналіз, вказавши на непропорційність деяких умов договору, що фактично могли спричинити істотний дисбаланс між сторонами [6].

Ще одним актуальним прикладом виступає практика Вінницького апеляційного суду, який у справі № 127/13631/20 звернув увагу на ситуації, де умови договору нібито спрямовані на передачу активів лише одній стороні без реальної зустрічної домовленості щодо прав чи обов'язків [7]. Подібний підхід застосований і в рішенні щодо справи № 365/145/19, де суд оцінював відповідність домовленостей сторін моральним засадам суспільства [8]. Судова практика вказує на необхідність дотримання не лише буквальних вимог закону, а й принципу добросовісності та загальних засад цивільного законодавства.

Значним джерелом систематизації і осмислення правозастосовної практики є позиції Верховного Суду, який у низці оглядових документів і постанов сформував важливі підходи щодо тлумачення окремих положень сімейного та цивільного законодавства. Верховний Суд наголошує, що шлюбний договір не може містити обмежень, які позбавляють особу можливості реалізувати базові права чи ставлять одну зі сторін у стан фактичної залежності від іншої [11, с. 12].

Наукові дослідження відіграють не менш вагому роль у формуванні сучасного бачення регулювання шлюбного договору. Погляди відомих авторів дозволяють зрозуміти, як змінювались підходи до визначення його природи, функцій та меж правового впливу. Наприклад, Байрачна підкреслює, що шлюбний договір в Україні перебуває на етапі інституційного становлення, а відтак потребує поступового формування стабільної практики застосування [12, с. 46]. Інші дослідники, зокрема Яцута, звертають увагу на психологічний аспект укладення договору, який часто впливає на те, чи буде договір сприйматися як механізм справедливого регулювання, чи як форма тиску [13, с. 2].

Цікавим є й практикоорієнтований погляд, який подають автори новітніх аналітичних матеріалів. У роботах Самілик та Шостак підкреслюється залежність ефективності договору від рівня правової культури подружжя і якості консультацій, отриманих від нотаріуса [15, с. 81]. Найсучасніші публікації, включно з оглядом Довгої та Самілик, демонструють наявність сформованої, але різнорівневої судової практики, у якій окреслюються межі допустимого змісту договору та критерії справедливості умов [16, с. 23].

Окрему категорію джерел становлять матеріали дорадчого та роз'яснювального характеру, що спрямовані на практичне ознайомлення громадян із природою шлюбного договору. Такі матеріали мають певну просвітницьку функцію й тим самим впливають на правосвідомість, сприяючи більш обдуманому підходу до укладення договору. Зокрема, роз'яснення щодо ризиків і перспектив договору надають практикуючі юристи, такі як у матеріалах Advokatmarket або VB Partners [17; 18].

Важливим додатковим джерелом виступають інформаційно-аналітичні матеріали судових установ, які покликані узагальнити проблематику договору для широкої аудиторії й водночас продемонструвати позицію державних інституцій щодо особливостей його укладення та застосування. Прикладом є інформаційний матеріал Лохвицького районного суду, де викладено бачення договірної моделі та її функціональної ролі [19].

У зарубіжному контексті підходи до регулювання шлюбних контрактів демонструють велику варіативність: від жорстко регламентованих моделей континентального права до більш ліберальних конструкцій, властивих англо-американській традиції. Проте спільним є розуміння того, що договір має забезпечувати баланс інтересів, а будь-які умови не повинні суперечити суспільному порядку чи порушувати базові права однієї зі сторін – принципи, які все активніше інтегруються й у національне українське правозастосування.

Джерела правового регулювання шлюбного договору формують складну та багаторівневу систему, що охоплює від конституційних засад і спеціальних норм сімейного та цивільного законодавства до судової практики, доктринальних підходів та аналітичних матеріалів. Поглиблення судової практики та розширення наукового дискурсу сприяють уточненню меж свободи договору, формуванню критеріїв справедливості умов і утвердженню цього інституту як невід'ємного елементу сучасного сімейного права.

Підсумовуючи проведений у першому розділі аналіз теоретико-правових засад шлюбного договору можемо зробити такі висновки:

1. З'ясовано, що правова природа договору визначається принципами автономії волі, диспозитивності та рівності сторін, а його зміст підпорядковується загальним засадам сімейного законодавства;
2. Шлюбний договір є проявом приватної ініціативи подружжя, спрямованої на запобігання майновим конфліктам та забезпечення балансу інтересів;
3. Шлюбний договір попри відносно пізнє нормативне закріплення в українському законодавстві, аналогічні домовленості відомі в багатьох правових системах різних епох;
4. Прослідковано, що розвиток сучасного шлюбного договору є результатом тривалої еволюції підходів до сімейних відносин, переходу від патріархальної моделі до партнерської та зростання значення договірних форм у приватному праві;
5. Встановлено, що регулювання шлюбного договору здійснюється комплексом норм Конституції України, Сімейного та Цивільного кодексів, а також низкою підзаконних актів. Окрему увагу приділено судовій практиці, яка суттєво конкретизує межі змісту договору, правила добросовісності та критерії дійсності правочину.

РОЗДІЛ 2. УКЛАДАННЯ, ЗМІНА ТА ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

2.1. Суб'єкти шлюбного договору та їх правоздатність

Проблематика суб'єктного складу шлюбного договору є ключовою для розуміння меж його дії, легітимності умов та юридичних наслідків, що настають між сторонами після укладення такого правочину. У правовій доктрині ця тема розглядається не лише як питання визначення осіб, які можуть укласти відповідний договір, а як більш комплексний аналіз, що охоплює їхній статус, обсяг цивільної дієздатності, здатність усвідомлювати значення своїх дій та можливість реалізувати договірні положення у майбутньому. Тому говорити про суб'єктів шлюбного договору означає досліджувати фундаментальні засади їх правового становища, а також умови, за яких автономія волі цих осіб може набувати правової сили.

Сімейне законодавство України виходить із того, що суб'єктами шлюбного договору можуть бути як особи, які вже перебувають у зареєстрованому шлюбі, так і особи, які лише подали заяву про його реєстрацію. Цей підхід виражає превентивний характер договору, адже він може бути укладений ще до моменту створення сім'ї й слугувати свого роду правовою моделлю майбутніх майнових відносин. Законодавець свідомо допускає таку можливість, виходячи з принципу свободи договору та здатності осіб самостійно обирати ті варіанти врегулювання свого життя, які здаються їм найбільш прийнятними. Саме тому стаття 92 Сімейного кодексу визначає, що договір можуть укласти особи, які «подали заяву про реєстрацію шлюбу» або перебувають у ньому [2, ст. 92].

Втім, свобода укладення договору не є абсолютною. Вона тісно пов'язана з цивільною дієздатністю сторін, тобто їх здатністю своїми діями набувати цивільних прав і створювати обов'язки. Питання дієздатності невід'ємно пов'язане з

цивільним законодавством, яке визначає вік, межі й обсяг її реалізації. За загальним правилом, повна дієздатність настає з досягненням 18 років, однак у сфері сімейного права є певні відступи, зокрема право на шлюб із 18 років, а в окремих випадках – із 16 за рішенням суду. Проте навіть таке зниження шлюбного віку не означає автоматичного розширення цивільної дієздатності: ці особи не набувають повного обсягу цивільно-правової дієздатності, що може впливати на можливість укладення шлюбного договору. Саме тому в теорії підкреслюється, що здатність до укладення договору передбачає не тільки юридичний статус, а й реальну здатність усвідомлювати характер та наслідки домовленостей [12, с. 46].

Аналіз цивільно-правових положень також дозволяє визначити, що суб'єктами договору не можуть бути особи, яких суд визнав недієздатними чи обмежено дієздатними. Стаття 203 Цивільного кодексу наголошує, що дійсність правочину передбачає здатність його сторін усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними [3, ст. 203]. У разі недотримання цієї вимоги договір у подальшому може бути визнаний недійсним, що неодноразово підтверджено судовою практикою. Наприклад, у рішенні у справі № 365/145/19 суд звернув увагу на здатність сторін оцінювати обсяг договірних умов та реалістичність їх виконання [8, с. 5], підкресливши, що положення, які одна зі сторін фактично не може виконати, суперечать вимогам добросовісності.

Судова практика загалом суттєво розширила розуміння суб'єктності у сфері шлюбних договорів. У низці рішень апеляційних судів наголошено, що формальна дієздатність не є єдиним критерієм: істотне значення має добровільність волевиявлення та відсутність зовнішнього тиску. У справі № 127/13631/20 Вінницький апеляційний суд відзначив, що для визнання договору дійсним вирішальним є не тільки те, чи могла особа юридично укласти договір, а й те, чи виявляла вона волю свідомо, без примусу та обману [7]. Це свідчить, що суб'єктність у контексті шлюбного договору поєднує юридичну здатність і внутрішню свободу прийняття рішення.

Значний внесок у формування сучасного розуміння суб'єктного складу зроблено Верховним Судом. Його аналітичні огляди підкреслюють, що договір є інструментом приватної автономії, але така автономія не може реалізовуватися із порушенням принципу рівності подружжя – однієї з основних категорій сімейного права [11, с. 14]. Це означає, що суб'єкти договору повинні мати не тільки формальний статус, а й реальну можливість впливати на зміст договору, розуміючи юридичні наслідки тих чи інших формулювань. Саме тому у правозастосовній практиці нерідко оцінюється процес переговорів: чи була можливість обговорювати положення, чи отримували сторони належну правову консультацію, чи не було суттєвої нерівності в економічних або психологічних позиціях.

Питання добровільності волевиявлення нерозривно пов'язане і з нотаріальним посвідченням договору. Нотаріус виступає гарантом того, що сторони укладають договір усвідомлено і в межах закону. Як показують узагальнення практики, договір іноді може виступати не стільки механізмом досягнення згоди, скільки інструментом тиску – особливо тоді, коли між сторонами наявний очевидний дисбаланс. Про це наголошують як юристи-практики, так і окремі судові рішення, які демонструють, що примус – явний чи прихований – є підставою для визнання договору недійсним. Наприклад, у справі № 336/3695/21 суд детально аналізував, чи могли сторони вільно прийняти відповідні умови, оцінюючи навіть психологічні аспекти їх стосунків [5].

Не менш важливим є питання того, чи можуть треті особи бути суб'єктами шлюбного договору. Відповідь законодавства є однозначною: ні. Договір укладається виключно між двома особами – майбутнім або чинним подружжям. Будь-які спроби включити в його зміст обов'язки чи права третіх осіб вважаються такими, що суперечать природі договору. Наукові дослідження наголошують, що шлюбний договір – це завжди договір індивідуалізований, спрямований на регулювання лише внутрішніх майнових відносин між сторонами, а тому він не може поширювати свої наслідки на інших осіб без їхньої волі [13, с. 2].

Цікавим аспектом є те, як правоздатність сторін відображається на можливості зміни чи розірвання шлюбного договору. Дієздатність кожної сторони має зберігатися протягом усього періоду дії домовленості. Якщо ж одна зі сторін у майбутньому буде визнана недієздатною, це може стати підставою для перегляду чи навіть визнання недійсними окремих положень, якщо буде доведено, що порушення дієздатності існувало вже на момент укладення договору. Судова практика у цій площині поступово формується, однак уже є поодинокі рішення, де оцінюється психоемоційний стан і здатність особи діяти розумно на момент підписання договору.

Також українські суди дедалі частіше звертаються до зарубіжного досвіду як орієнтиру для визначення стандартів суб'єктності. У країнах Європейського Союзу та США активно застосовується підхід, за яким оцінюється «ситуативна дієздатність» – не лише формальна здатність особи укладати правочини, а й реальні умови, у яких перебували сторони під час укладення договору: наявність інформаційної рівності, можливість отримання юридичної допомоги, відсутність психологічного тиску. Хоча в Україні цей підхід лише формується, тенденція до його впровадження вже простежується у рішеннях апеляційних інстанцій, зокрема у справі № 14002/20 [9].

Суб'єктами шлюбного договору є особи, які мають повну цивільну дієздатність, перебувають у шлюбі або подали заяву про його реєстрацію, усвідомлюють характер домовленостей та здатні вільно формувати свою волю. Сучасна судова практика дедалі більше підкреслює, що ключовим елементом суб'єктності є не лише формальний статус, а й реальна можливість впливати на зміст договору, отримувати правову інформацію та діяти без тиску. Шлюбний договір як інструмент приватної автономії вимагає від сторін високого рівня відповідальності та свідомості, а від нотаріуса – контролю за дотриманням законності й захисту балансу інтересів. Таким чином, аналіз суб'єктного складу

дозволяє оцінити не лише юридичну, а й соціальну природу договору, розкриваючи його функціональне значення у сучасній моделі сімейного права.

2.2. Зміст та форма шлюбного договору

Питання змісту та форми шлюбного договору є ключовими для розуміння його юридичної природи, функціонального призначення та меж договірної регулювання у сфері сімейних відносин. У правовій доктрині ці категорії розглядаються не лише як технічні характеристики документа, а як такі, що безпосередньо визначають можливість реалізації автономії волі сторін, забезпечуючи водночас баланс між свободою договору та публічними інтересами. Саме через змістові та формальні вимоги законодавець створює рамки, що дозволяють подружжю самостійно визначати правила свого майнового співжиття, не виходячи при цьому за межі справедливості, добросовісності та правопорядку.

Сімейний кодекс України надає сторонам досить широкий спектр можливостей для формування змісту шлюбного договору, дозволяючи встановлювати режим майна, порядок користування житлом, розподіл витрат, умови фінансової підтримки та інші аспекти майнових відносин. Ключовим елементом є те, що сторони можуть домовлятися про майбутні наслідки свого подружнього життя, регулювати питання, які за законом застосовуються автоматично, або навпаки – встановлювати правила, що відступають від загальних норм сімейного права. Саме така гнучкість робить договір інструментом індивідуалізації режиму спільності подружжя. Законодавець спеціально наголошує, що договір може стосуватися як нинішнього, так і майбутнього майна, що дозволяє враховувати широке коло життєвих ситуацій [2, ст. 93].

Водночас свобода змісту не є безмежною. Закон прямо забороняє включати до договору положення, що обмежують право на звернення до суду, особисті немайнові права, правоздатність чи дієздатність одного з подружжя, а також такі

умови, що порушують моральні засади суспільства. Це означає, що договір не може перетворитися на інструмент підпорядкування однієї сторони іншій, нав'язування поведінкових або сімейних обов'язків немайнового характеру. Саме такі висновки прослідковуються у низці судових рішень, де суди звертали увагу на те, що умови договору повинні бути реальними, справедливими та такими, що не створюють дисбаланс прав сторін. Наприклад, у справі № 336/3695/21 суд оцінив умови договору через призму їх пропорційності та відповідності принципу добросовісності [5].

Цивільний кодекс України доповнює це регулювання, надаючи загальні вимоги до форми правочинів, тлумачення волевиявлення та умов їх дійсності. Будь-який договір, у тому числі шлюбний, повинен відповідати загальним критеріям: законності змісту, дієздатності сторін, вільності волевиявлення, можливості реального виконання та відповідності моральним засадам. Зокрема, стаття 203 ЦК України підкреслює, що правочини мають відповідати внутрішній волі сторін, що особливо важливо у випадку договорів між подружжям, де психологічні та емоційні чинники здатні впливати на характер домовленостей [3, ст. 203].

Особливе значення має питання реальності виконання умов договору. Судова практика доводить, що умови, які фактично неможливо реалізувати, розглядаються судами як такі, що суперечать вимогам добросовісності. Наприклад, в одній із справ апеляційний суд відзначив, що передача всього майна одному з подружжя без будь-якої компенсації чи зустрічних зобов'язань може розцінюватися як умова, яка порушує принцип рівності прав, а відтак не відповідає природі сімейних відносин [6]. Навіть у випадках, коли сторони добровільно підписують договір, суди оцінюють, чи не є окремі положення такими, що свідомо ставлять одну сторону у гірше становище, що могло бути спричинене тиском або нерівністю переговорних позицій.

Зміст шлюбного договору охоплює не лише питання режиму майна. У науковій літературі наголошується, що сторони можуть детально визначати

порядок користування сімейним житлом, правила щодо утримання одного з подружжя, фінансової підтримки, розподілу витрат на ведення господарства. Байрачна акцентує увагу на тому, що сучасна модель договору виходить за межі вузького майнового підходу й дедалі більше перетворюється на механізм гармонізації сімейних відносин, у якому важливу роль відіграє елемент передбачуваності [12, с. 48]. На думку Яцути, важливим є також той факт, що саме сторони вирішують, які з аспектів свого подружнього життя вони хочуть врегулювати – закон жодним чином цього переліку не обмежує [13, с. 3].

Наукові дослідження також звертають увагу на те, що зміст договору нерідко залежить від рівня правової культури, досвіду сторін та якості юридичної консультації. У публікаціях Самілик та Шостак підкреслюється, що нерівність обізнаності може призвести до того, що одна сторона не усвідомлює всіх правових наслідків включених до договору умов, що створює передумови для оскарження договору у майбутньому [15, с. 82]. Довга й Самілик зазначають, що в українській практиці існують випадки, коли умови договору копіювали шаблонні формулювання без урахування конкретних життєвих обставин, і саме ця відсутність індивідуалізації призводила до судових спорів [16, с. 25].

Форма шлюбного договору є не менш важливою, ніж його зміст. Закон вимагає обов'язкового нотаріального посвідчення, що виконує одразу кілька функцій. По-перше, фіксується волевиявлення сторін та їх розуміння юридичного значення договору. По-друге, нотаріус перевіряє відповідність договору вимогам законодавства, включно з положеннями щодо меж змісту. По-третє, нотаріальна форма забезпечує більш високий рівень захисту прав подружжя, адже нотаріус повинен відмовити у посвідченні договору, якщо той містить умови, що суперечать закону або моральним засадам. Ця вимога підсилюється і судовою практикою, яка періодично вказує на відповідальність нотаріуса за належну перевірку змісту договору, особливо у випадках, коли договір пізніше оскаржується [10, с. 6].

Нотаріальне посвідчення також має значення для захисту інтересів сторін у разі спору. У практиці Верховного Суду підкреслюється, що нотаріальна форма створює презумпцію законності договору, хоча така презумпція може бути спростована, якщо буде доведено порушення вимог щодо добровільності або законності умов [11, с. 11]. Цей підхід забезпечує рівновагу між стабільністю правочинів та необхідністю захисту сторін у випадках реального дисбалансу інтересів.

Сучасні науковці також звертають увагу на тенденцію до включення у договори положень, що регулюють поведінку сторін після розірвання шлюбу. У деяких європейських країнах такі положення користуються широкою популярністю, однак в Україні вони мають залишатися в межах майнових відносин і не можуть регулювати, наприклад, особисті немайнові права чи виховні аспекти, адже закон прямо забороняє втручання у такі сфери [2, ст. 93]. На цьому наголошує і судова практика, яка неодноразово визнавала недопустимими умови, що виходять за межі майнової сфери.

Практика нотаріальних консультацій, висвітлена в аналітичних матеріалах юридичних компаній, свідчить про суттєву різноманітність умов, які сторони схильні включати до договорів. Юристи зазначають, що більшість конфліктів виникає саме через неоднозначність формулювань або відсутність чіткої структури документа, тому важливим аспектом є професійне складання тексту, що враховує майбутні правові наслідки [17; 18].

Таким чином, зміст і форма шлюбного договору становлять складну правову конструкцію, що поєднує елементи сімейного та цивільного законодавства, судової практики та доктринальних підходів. Законодавець надає сторонам широкі можливості для формування умов договору, однак встановлює чіткі межі, спрямовані на захист особистих прав і забезпечення рівності подружжя. Судова практика та наукова література підтверджують необхідність індивідуального підходу до кожного договору, недопущення умов, що порушують баланс інтересів,

а також суворого дотримання нотаріальної форми. Відповідно, договір набуває не лише юридичного, а й соціального змісту, стаючи інструментом побудови передбачуваних і стабільних сімейних відносин.

2.3. Порядок укладання, зміни та припинення дії шлюбного договору

Питання порядку укладання, зміни та припинення шлюбного договору завжди викликали підвищений науковий і практичний інтерес, оскільки саме ця частина правового механізму визначає життєздатність усього інституту. Якщо у попередніх підрозділах акцент робився на суб'єктності та змісті домовленостей, то тепер увага поступово переходить до процедурних аспектів, що мають не менш важливе значення. Саме через процедури реалізується воля сторін, закріплюється юридична сила договору, забезпечується його стабільність або, навпаки, надається можливість корегування у разі зміни обставин. У цьому сенсі порядок укладення й припинення договору становить не просто формальність, а правовий каркас, без якого інститут не може функціонувати належним чином.

В українському законодавстві порядок укладення шлюбного договору має чітко окреслену структуру, що ґрунтується на поєднанні сімейно-правових норм і загальних цивільно-правових положень. Зокрема, Сімейний кодекс України визначає, що договір може укладатися як до реєстрації шлюбу, так і після неї, а отже має два можливих часових виміри: попередній – коли майбутнє подружжя лише формує модель своїх відносин, і поточний – коли між сторонами вже існує юридичний зв'язок. Укладаючи договір до реєстрації шлюбу, особи фактично створюють інструмент, що вступить у силу лише після оформлення шлюбу, що надає договору умовного характеру [2, ст. 92].

Важливе місце у процедурі займає нотаріальне посвідчення, яке є обов'язковою умовою дійсності договору. Нотаріус виступає гарантом того, що документи підписані сторонами добровільно, з усвідомленням змісту, прав і

обов'язків. Відповідно до загальних правил цивільного законодавства, нотаріус зобов'язаний не лише перевірити дієздатність сторін, але й звернути увагу на відповідність змісту договору законів, що впливає з положень про недійсність правочинів [3, ст. 215]. Саме на цьому етапі нерідко виявляються проблеми, які можуть у подальшому стати підставою для оскарження договору у суді. Науковці підкреслюють, що саме якість нотаріального контролю часто визначає, чи витримає договір перевірку у процесі судового розгляду [15, с. 81].

Судова практика підтверджує, що нотаріальне посвідчення не є формальністю, а дієвим механізмом легалізації договору. У справі № 336/3695/21 суд аналізував не лише зміст договору, але й те, як саме нотаріус роз'яснював сторонам його умови, чи мали сторони рівний доступ до інформації, чи була можливість для обговорення кожного пункту [5]. Вказані обставини можуть стати вирішальними під час вирішення питання про дійсність договору, адже за наявності психологічного чи економічного тиску, недостатності роз'яснень або очевидної нерівності переговорних позицій нотаріальна форма не здатна компенсувати порушення вимоги добровільності.

Після укладення договору постає питання його зміни. Закон дозволяє сторонам змінювати умови договору у будь-який час, коли вони перебувають у шлюбі. Це підкреслює динамічність сімейних відносин і визнає право подружжя пристосовувати умови договору до нових життєвих обставин: народження дитини, придбання великого майна, зміни доходів або професійної діяльності. Водночас зміна договору можлива лише за взаємною згодою. Одностороннє внесення змін суперечить природі договору й принципам цивільно-правових домовленостей, а тому є недійсним. Зміни також підлягають нотаріальному посвідченню, що забезпечує однаковий рівень юридичної сили основного договору та додаткової угоди [2, ст. 100].

Практика свідчить, що найпоширенішими причинами зміни договорів є не юридичні, а життєві обставини: необхідність перерозподілу витрат, набуття

значного майна або потреба врегулювати правовий режим окремих об'єктів. Судові рішення демонструють, що будь-які зміни повинні бути сформульовані чітко й однозначно, адже нечіткість формулювань часто стає підставою для спорів. Наприклад, у постанові Вінницького апеляційного суду у справі № 127/14002/20 суд звернув увагу на те, що нечітке визначення порядку користування спільним майном призвело до різного тлумачення сторонами змісту договору [9].

Припинення шлюбного договору може відбуватися з кількох підстав. Найочевиднішою є припинення шлюбу, після чого більшість положень договору автоматично втрачають силу, за винятком тих, що прямо передбачені для дії після розірвання. Однак існують і інші підстави: взаємна згода сторін про припинення дії договору або рішення суду про визнання його недійсним. У разі взаємної згоди сторони повинні укласти відповідну нотаріальну угоду, що забезпечує формальну визначеність припинення договору. Такі ситуації зазвичай виникають тоді, коли сторони повністю переглядають модель своїх майнових відносин і вирішують відмовитися від договору як непотрібного.

Окреме місце займає припинення договору у судовому порядку. Найчастіше це пов'язано з тим, що одна зі сторін вважає умови договору несправедливими, нереальними до виконання, такими, що були укладені під впливом обману чи тиску. Судова практика містить значну кількість прикладів, коли такі обставини ставали підставою для визнання договору недійсним. Наприклад, у рішенні Голосіївського районного суду м. Києва у справі № 752/17688/21 суд оцінював, чи дійсно договір відображає вільну волю сторін або ж був результатом суб'єктивного впливу однієї з них [10]. Такі рішення демонструють, що суди досліджують не лише формальну законність договору, а й внутрішній психологічний контекст його укладення.

Верховний Суд у своїх аналітичних оглядах підкреслює, що оцінка умов договору повинна здійснюватися комплексно: з урахуванням не лише ст. 203 ЦК України, а й загальних принципів цивільного законодавства, таких як справедливість, добросовісність та розумність [11]. Саме тому навіть формально

бездоганний договір може бути визнаний недійсним, якщо його положення порушують баланс інтересів або фактично позбавляють одну зі сторін можливості здійснювати свої права.

Науковці, аналізуючи питання зміни та припинення договору, звертають увагу на те, що договір є живим правовим інструментом, який має реагувати на зміни у житті подружжя. Байрачна зазначає, що договір може втратити актуальність, якщо він побудований на припущеннях, що більше не відповідають реальності [12, с. 49]. Водночас Довга та Самілик наголошують, що часто варто не припиняти договір, а вносити до нього зміни, що дозволяє зберегти правовий каркас сімейних відносин, адаптуючи його до нових умов [16, с. 26].

Порядок укладання, зміни та припинення шлюбного договору є комплексним механізмом, що поєднує формальні юридичні процедури та практичні аспекти взаємодії між подружжям. Нотаріальне посвідчення, взаємна згода, дотримання вимог щодо змісту та форми, а також можливість судового контролю забезпечують стабільність і передбачуваність цього інституту. Судова практика відіграє вирішальну роль у конкретизації вимог законодавства, дозволяючи визначити межі допустимих умов та баланс інтересів сторін. У результаті шлюбний договір постає як гнучкий, але водночас юридично структурований механізм, здатний адаптуватися до змін у житті подружжя й забезпечувати справедливе регулювання майнових відносин.

2.4. Судова практика визнання недійсним шлюбного договору

Судова практика, пов'язана з оскарженням шлюбних договорів, стала одним із найдинамічніших напрямів правозастосування у сімейному праві. Хоча сам інститут договору не є новим для українського законодавства, саме судові рішення поступово вибудовують реальні критерії його дійсності, конкретизують межі свободи договору й визначають, які умови можуть вважатися такими, що

порушують баланс інтересів сторін. На відміну від абстрактних положень нормативних актів, судові прецеденти демонструють живе застосування норм, адже кожна справа відображає унікальний конфлікт, у якому договір зіштовхується з психологічними, економічними та соціальними реаліями життя подружжя.

У центрі уваги судів зазвичай опиняється не лише буквальне тлумачення положень договору, а обставини, за яких він укладався. Переважна більшість рішень свідчить, що формальна наявність підписів та нотаріального оформлення ще не гарантує дійсність договору, якщо буде доведено порушення добровільності, рівності переговорних позицій чи здатності однієї зі сторін усвідомлювати наслідки підписання. Саме ці аспекти лежать у серці судової практики, що робить її надзвичайно насиченою та концептуально багаторівневою.

Однією з найбільш показових є справа № 336/3695/21, у якій суди різних інстанцій оцінювали, чи справді умови договору відображали вільну волю подружжя, чи ж одна зі сторін перебувала у менш вигідному становищі. У рішенні суду першої інстанції наголошено, що шлюбний договір повинен ґрунтуватися не лише на юридичній свободі сторін, але й на реальній можливості їх рівної участі у формуванні його змісту [5]. Аналіз умов договору показав, що істотні положення, які встановлювали односторонні переваги для одного з подружжя, суперечили природі сімейного союзу, що й стало підставою для визнання окремих норм несправедливими.

Позицію щодо необхідності фактичного паритету сторін розвинуто й у постанові Запорізького апеляційного суду в тій самій справі [6]. Суд зазначив, що надмірна концентрація прав або майнових переваг у руках одного з подружжя може призвести до порушення засад добросовісності та рівності, які становлять фундамент сімейного законодавства. Вказана справа стала важливим прецедентом, оскільки суди відмовилися обмежуватися лише оцінкою форми договору, залучивши до аналізу психологічний та соціальний контекст взаємин сторін.

Інший значущий приклад походить із практики Вінницького апеляційного суду – справа № 127/13631/20 [7]. Суд у цій справі звернув увагу на те, що умови договору не можуть фактично позбавляти одну зі сторін права на власність або створювати таку залежність, яка суперечить принципам цивільного законодавства та вимогам справедливості. Під час аналізу договору суд виявив положення, що не відповідали характеру приватноправового регулювання, оскільки встановлювали дисбаланс між правами та обов'язками подружжя. Ця справа наочно продемонструвала, що шлюбний договір не може бути перетворений на механізм домінування однієї особи.

У справі № 365/145/19 заочне рішення Згурівського районного суду акцентувало увагу на тому, що реальність виконання умов договору є необхідною ознакою його дійсності [8]. Суд зазначив, що навіть добровільно погоджені умови можуть бути визнані недійсними, якщо вони є об'єктивно непридатними для виконання або суперечать моральним засадам суспільства. Таким чином, суди фактично закріпили підхід, за яким договір повинен не лише відповідати букві закону, але й відображати реалістичну та справедливую модель поведінки сторін.

Ще один важливий аспект проявляється у постанові Вінницького апеляційного суду у справі № 127/14002/20, де суд дійшов висновку, що нечіткість формулювань або надмірно загальні положення договору можуть створити підґрунтя для конфлікту та стати підставою для визнання договору недійсним [9]. Суд у цьому випадку фактично наголосив на важливості техніки договірної роботи, якій повинні приділяти увагу як сторони, так і нотаріус. Науковці також підкреслюють цей аспект, зазначаючи, що якість складання договору відіграє ключову роль у його майбутній стабільності [16, с. 25].

У рішенні Голосіївського районного суду м. Києва (справа № 752/17688/21) увага суду була зосереджена на добровільності волевиявлення сторін [10]. Суд детально аналізував, чи підписання договору не було результатом психологічного тиску або залежності однієї сторони від іншої. Вказане рішення стало одним із тих,

що чітко продемонстрували пріоритет принципу автономії волі над формальним дотриманням процедурних вимог.

Систематизовані підходи, сформульовані Верховним Судом, стали методологічним орієнтиром для судів нижчих інстанцій. В аналітичних матеріалах Верховного Суду наголошено, що шлюбний договір може бути визнаний недійсним у разі порушення загальних вимог дійсності правочинів, передбачених ст. 203 ЦК України, а також у випадках, коли договір суперечить принципам справедливості, добросовісності та розумності [11]. Суд підкреслює, що навіть нотаріально посвідчений договір не є абсолютною гарантією його чинності, якщо його умови мають ознаки кабальності або суттєвого дисбалансу.

Наукова література підтверджує значущість судової практики у визначенні правових стандартів дійсності шлюбного договору. Самілик та Шостак зазначають, що саме суди формують реальні критерії оцінки умов договору, оскільки тільки у судовому процесі розкриваються приховані мотиви, психологічні фактори та фактична нерівність сторін [15, с. 83]. Довга і Самілик у своїх дослідженнях звертають увагу на те, що нинішня судова практика демонструє поступовий перехід від формального підходу до змістовного, де ключову роль відіграє аналіз фактичних обставин [16, с. 28].

Окремі судові установи та аналітичні ресурси також формують певний просвітницький напрям, пояснюючи громадянам ризики укладення договорів, які не враховують баланс інтересів. У цьому контексті важливим є інформаційний матеріал Лохвицького районного суду Полтавської області, де подано концептуальний огляд можливих проблем, що виникають під час оскарження договору [19]. Такі матеріали дозволяють підвищити правову обізнаність і запобігти конфліктам на ранніх етапах.

Аналіз судової практики визнання шлюбних договорів недійсними свідчить про те, що суди у своїй діяльності керуються не лише формальними критеріями законності, але й прагнуть забезпечити справедливість та рівність сторін. Шлюбний

договір може бути визнаний недійсним у разі порушення добровільності, наявності тиску, істотного дисбалансу інтересів, неможливості виконання умов, а також у разі суперечності договору моральним засадам суспільства. Цей напрям судової практики поступово формує усталений комплекс критеріїв, що дозволяє оцінювати дійсність договору не лише через призму закону, а й з позиції реальних життєвих обставин. Саме тому судова практика стала фундаментальним джерелом для розуміння меж і можливостей інституту шлюбного договору, сприяючи формуванню справедливої та збалансованої моделі його застосування.

Підсумовуючи проведений у першому розділі аналіз теоретико-правових засад шлюбного договору можемо зробити такі висновки:

1. Визначено, що договір може бути укладений як особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, так і подружжям, яке вже перебуває у шлюбі, за умови дотримання вимог закону щодо форми та нотаріального посвідчення;
2. Законодавство визначає вичерпні межі регулювання: сторони мають право визначати лише майнові права та обов'язки, а також порядок користування майном, не втручаючись у особисті права та свободи;
3. Нотаріальна форма виступає гарантією усвідомленості й добровільності волевиявлення;
4. Досліджено, що автономія волі сторін реалізується через можливість змінювати умови договору за взаємною згодою, а припинення може відбутися як за угодою сторін, так і за рішенням суду, якщо зміст договору суперечить інтересам сторін або порушує норми закону;
5. Дослідження судової практики щодо визнання договорів недійсними – дозволило виявити ключові групи підстав недійсності: порушення форми договору, істотний дисбаланс прав та обов'язків сторін, укладення під впливом обману чи тиску, суперечність змісту договору імперативним нормам законодавства.

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ТА НЕМАЙНОВИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ ЗА ШЛЮБНИМ ДОГОВОРОМ

3.1. Регулювання майнових прав та обов'язків подружжя

Регулювання майнових прав та обов'язків подружжя є фундаментальним елементом сімейного права України. Воно визначає межі відповідальності кожного з подружжя, забезпечує рівність у сімейних відносинах та створює передумови для справедливого розподілу майна як під час шлюбу, так і у разі його припинення. Правові норми у цій сфері базуються на принципах взаємоповаги, рівноправності й партнерства, що відповідає сучасним стандартам захисту прав людини та демократичним засадам розвитку сімейних інститутів. Одним із ключових положень є те, що всі важливі рішення, які впливають на матеріальне чи нематеріальне життя сім'ї, мають ухвалюватися подружжям спільно, із дотриманням рівності та можливістю кожного висловити власну думку й відмовитися від підтримки рішення, з яким він не згоден. Такий підхід дозволяє забезпечити не лише юридичну, а й психологічну рівновагу у сімейних стосунках [21, с. 33].

Законодавець наголошує, що дії одного з подружжя, спрямовані на забезпечення сімейного побуту та задоволення матеріальних потреб, презюмуються такими, що здійснюються за взаємною згодою. Це сприяє стабільності правового режиму майна та уникненню конфліктів щодо визначення того, чи погоджувався другий із подружжя на конкретні побутові чи фінансові рішення. Відтак у межах сімейного співжиття чоловік і дружина повинні не лише брати участь у формуванні сімейного бюджету, а й проявляти взаємну повагу, підтримку й турботу. Ці моральні та етичні вимоги водночас виступають і юридичними: вони закріплені як елемент немайнових обов'язків, що становлять сутність сімейного партнерства. Подружжя несе взаємну відповідальність за свої дії перед одне одним і перед

іншими членами сім'ї, а також зобов'язане підтримувати матеріальний рівень життя сім'ї, роблячи внесок у її добробут залежно від власних можливостей [22, с. 56].

Однією з центральних норм, що регулює майнові відносини між подружжям, є положення статті 57 Сімейного кодексу України, яка визначає перелік об'єктів особистої приватної власності кожного з подружжя. До такого майна належать речі, набуті до укладення шлюбу, а також те, що отримане у період шлюбу в порядку дарування або спадкування [2]. Окремо підкреслено, що речі індивідуального користування – зокрема, прикраси, нагороди, особисті предмети – визнаються приватною власністю незалежно від того, коли вони були придбані. Це забезпечує стабільність правового статусу особистих речей та унеможливорює їх включення до спільної власності під час розподілу майна.

Водночас законодавство передбачає, що все майно, набуте подружжям у шлюбі, вважається спільною сумісною власністю, незалежно від того, чи мав один із них офіційний дохід. Цей аспект є особливо важливим у ситуаціях, коли один із подружжя тимчасово не працює з поважних причин – наприклад, у зв'язку з навчанням, доглядом за дитиною чи хворобою. Такий підхід відображає концепцію рівності в подружжі та визнає значення нематеріального внеску в розвиток сім'ї [23, с. 220]. Він перешкоджає дискримінації осіб, діяльність яких не приносить прямого доходу, але є необхідною для функціонування сімейного побуту.

До об'єктів спільної сумісної власності належать також пенсії, стипендії, соціальні виплати та інші види доходів, якщо вони використовуються в інтересах сім'ї. Такий підхід підсилює правовий захист менш економічно активного з подружжя, оскільки всі доходи, незалежно від джерела їх походження, розглядаються як такі, що забезпечують спільне життя. Стаття 63 Сімейного кодексу закріплює принцип рівності у володінні, користуванні та розпорядженні цим майном. Якщо один із подружжя укладає договір щодо спільної власності, презюмується, що дія здійснена за згодою другого, якщо інше не доведено [2]. Це

правило сприяє спрощенню цивільного обороту та знижує адміністративне навантаження, водночас залишаючи можливість захисту інтересів одного з подружжя, якщо його права порушені.

Проте попри чіткість законодавчих норм, у практиці виникає низка проблем, пов'язаних із реалізацією принципів рівноправності. Особливо це проявляється у випадках розірвання шлюбу, коли постає питання справедливого розподілу майна, придбаного під час спільного проживання. Зокрема, якщо один із подружжя не мав офіційного доходу або займався неоплачуваною працею – доглядом за дітьми, веденням домашнього господарства, підтримкою другого з подружжя під час навчання чи розвитку кар'єри, – судова практика часто виявляється недостатньо чутливою до таких форм внеску. Експерти у сфері сімейного права наголошують на необхідності посилення захисту немайнових прав, які прямо впливають на матеріальне становище після розлучення [24, с. 190]. Недостатня оцінка праці з догляду за дітьми призводить до того, що особа, яка здійснювала переважно сімейні функції, може опинитися у значно гіршому економічному становищі після припинення шлюбу.

Ще одним проблемним аспектом є використання одним із подружжя спільного майна без письмової згоди другого. На практиці це може призводити до зловживань, продажу спільних речей без відома іншого з подружжя, несанкціонованого витрачання коштів або передачі права власності третім особам. Судові спори щодо таких дій є поширеними й часто ускладнюються відсутністю доказів того, чи була згода надана. Законодавство потребує уточнення в частині обов'язковості письмової форми для окремих категорій договорів, насамперед тих, що стосуються значного або стратегічного майна.

У науковій літературі та правовій доктрині висловлюється низка пропозицій щодо вдосконалення сімейного законодавства. Зокрема, пропонується внести зміни до статей 60–63 Сімейного кодексу України, запровадивши механізм офіційної

оцінки нематеріального внеску кожного з подружжя у добробут сім'ї – догляду за дітьми, ведення домашнього господарства, підтримки кар'єри іншого, організації побуту тощо [25, с. 145]. Така норма дозволила б забезпечити справедливий підхід до розподілу майна та визнати суспільно-корисний характер неоплачуваної праці.

Не менш важливим є питання фіксації згоди на укладення договорів щодо спільного майна. Запровадження обов'язкової письмової форми для таких угод у випадках, коли йдеться про нерухомість або інше цінне майно, сприятиме захисту правомірних інтересів кожного з подружжя та зменшить ймовірність судових спорів. Це також відповідатиме європейським стандартам захисту права власності.

Сучасний розвиток суспільства, підвищення мобільності, зростання ролі жінок у професійній сфері та зміна моделей сімейного життя потребують нового перегляду підходів до регулювання майнових прав подружжя. Важливо, щоб законодавство враховувало різноманітність сімейних сценаріїв та забезпечувало рівність і захист незалежно від того, як саме між подружжям розподілені ролі та обов'язки. Особливої уваги потребує питання справедливості у ситуаціях, коли один із подружжя обмежує свою трудову активність задля підтримки іншого або виховання дітей. Визнання цього внеску на рівні закону дозволить мінімізувати економічні ризики після припинення шлюбу та сприятиме зміцненню соціальної стабільності [26].

Таким чином, регулювання майнових прав і обов'язків подружжя є динамічною сферою, що потребує постійного вдосконалення. Від ефективності правових норм залежить не лише матеріальна безпека окремих сімей, а й стан суспільства загалом. Належний правовий захист, справедливість і рівність у сімейних правовідносинах формують довіру громадян до держави, сприяють стабільності соціальних інститутів та захищають найуразливіших учасників сімейних відносин. Законодавчі ініціативи, спрямовані на визнання нематеріального внеску, удосконалення механізму шлюбного договору та

підвищення рівня правової культури, здатні забезпечити більш збалансований і гуманний підхід до регулювання сімейних правовідносин у сучасній Україні.

3.2. Врегулювання аліментних зобов'язань у шлюбному договорі

Врегулювання майнових прав і обов'язків подружжя, зокрема питань аліментних зобов'язань, є одним із найбільш значущих інститутів сімейного права України. Сучасні соціально-економічні умови, трансформація інституту сім'ї та підвищення ролі договірних форм врегулювання сімейних відносин визначають важливість шлюбного договору як гнучкого юридичного інструменту, здатного забезпечити баланс інтересів чоловіка, жінки та дітей. У межах шлюбного договору сторони можуть визначати порядок користування майном, обсяг прав та обов'язків подружжя, а також певні аспекти взаємної матеріальної підтримки, включно з аліментами. Незважаючи на те, що сімейне законодавство встановлює певні обмеження щодо змісту шлюбного договору, воно надає подружжю широке коло можливостей для самостійного врегулювання матеріальних питань.

Сімейне право України виходить із принципу рівності прав і обов'язків матері та батька щодо дітей, що прямо передбачає рівний ступінь відповідальності за їх утримання. Закон фіксує загальне правило: батьки зобов'язані утримувати своїх дітей до досягнення ними повноліття – тобто до 18 років [27, с. 12]. Цей обов'язок є безумовним, не залежить від сімейного статусу батьків, факту проживання з дитиною чи наявності конфлікту між подружжям. Він виникає з моменту народження дитини та припиняється лише після досягнення нею повноліття або набуття повної цивільної дієздатності на інших підставах.

Аліментні зобов'язання розглядаються як особливий інститут сімейного права, який виконує функцію забезпечення основоположних прав дитини. За своєю природою це комплексні правовідносини, що поєднують моральний, соціальний та

правовий аспекти. Моральний аспект полягає у тому, що обов'язок турботи про малолітніх або непрацездатних осіб є підґрунтям моральних засад суспільства. Рівень виконання цього обов'язку відображає ступінь його розвитку, гуманності та ціннісних орієнтацій. Правовий аспект полягає в імперативності аліментних зобов'язань: закон визначає утримання дітей як один із основних батьківських обов'язків, а також передбачає право непрацездатних батьків отримувати допомогу від своїх дітей у майбутньому [28, с. 51].

Аліментні зобов'язання – це юридично закріплений обов'язок однієї особи надавати матеріальну підтримку іншій особі, яка перебуває у стані потреби та має право на таку підтримку. В українському праві аліментні зобов'язання регулюються Сімейним кодексом України та пов'язаними нормами Цивільного кодексу України, і вони покликані забезпечити соціальний захист осіб, що не можуть самостійно забезпечити свої потреби. Основними суб'єктами таких зобов'язань є батьки та діти, подружжя або колишнє подружжя, а також інші члени сім'ї у випадках, передбачених законодавством. Згідно зі статтями 180–197 СК України, аліменти призначаються на утримання неповнолітніх дітей, повнолітніх дітей, які навчаються, та інших осіб, що перебувають у матеріальній потребі [23].

Аліментні зобов'язання можуть мати різний характер і форми виконання. Вони включають регулярні платежі, одноразові виплати або комбіновані способи забезпечення матеріальної підтримки. Сторони можуть узгоджувати порядок та строки сплати аліментів у шлюбному договорі або мирній угоді, однак будь-які домовленості не повинні зменшувати обов'язки, встановлені законом, та погіршувати права отримувача. Закон визначає мінімальний розмір аліментів, що підлягає стягненню, а також встановлює критерії розрахунку виплат залежно від потреб отримувача та платоспроможності платника.

Сам інститут аліментів має значне значення і в практичній площині. Навіть якщо подружжя не розриває шлюб, але проживає окремо або стосунки між ними є

формальними, обов'язок утримувати дитину не зникає. Він діє незалежно від того, чи бажають сторони продовжувати сімейні відносини. Так само розірвання шлюбу не впливає на необхідність виконання аліментних зобов'язань, оскільки вони виникають не з факту шлюбу, а з факту батьківства.

Держава приділяє значну увагу проблематиці виховання дітей, оскільки вони становлять основу майбутнього соціального, культурного та економічного розвитку. Формування правосвідомості, правової культури, відповідального ставлення до інституту сім'ї є стратегічними завданнями державної політики. Саме тому чинне законодавство містить розгалужену систему норм, спрямованих на забезпечення матеріального благополуччя дітей та захист їхніх інтересів, зокрема в частині отримання аліментів.

Аліменти утворюють самостійний комплекс правовідносин, що має імперативний характер. Держава не лише гарантує право дитини на аліменти, а й активно створює інструменти для забезпечення їх фактичного отримання. З огляду на низький рівень правової культури деяких осіб, які мають сплачувати аліменти, запроваджено спеціальні механізми: примусове стягнення, встановлення мінімального гарантованого розміру, можливість звернення до органів державної виконавчої служби, тимчасові обмеження для боржників, такі як заборона виїзду за кордон, обмеження права керувати транспортним засобом тощо [29, с. 75].

Попри це, навіть добре розроблена система правового регулювання не гарантує їх повного виконання. Частина проблем пов'язана з особливостями економічної ситуації: наявністю тіньових доходів, відсутністю повного контролю за фактичними заробітками, ухиленням від офіційного працевлаштування. Разом із тим існує коло проблем, вирішення яких можливе за допомогою вдосконалення правових конструкцій та більш чіткої регламентації виконання аліментних обов'язків [30, с. 87].

Шлюбний договір – інструмент, який дозволяє подружжю або особам, що вступають у шлюб, завчасно визначити умови щодо майнових відносин, способу користування майном та взаємних зобов'язань. Поступово в Україні зростає інтерес до цієї форми регулювання сімейних відносин. Одним із важливих аспектів є можливість визначити у шлюбному договорі порядок утримання одного з подружжя, а також певні елементи аліментних відносин.

Проте українське законодавство чітко встановлює обмеження: шлюбний договір не може погіршувати права дитини, гарантовані Сімейним кодексом України. Згідно зі статтею 93 СК України, будь-які умови шлюбного договору, що зменшують обов'язки одного з батьків щодо утримання дитини, є недійсними. Це означає, що сторони не можуть включати положення, які обмежують право дитини на аліменти або встановлюють їх розмір нижче мінімально визначеного законом. Стаття 180 СК України встановлює обов'язок батьків утримувати своїх неповнолітніх дітей, а стаття 181 визначає принципи розрахунку розміру аліментів. Будь-які спроби обмежити ці права в договорі визнаються судом недійсними, адже вони суперечать імперативним нормам, що забезпечують захист інтересів дітей [2].

Водночас закон надає подружжю значну свободу щодо деталізації умов утримання дітей у межах закону. Сторони можуть домовитися про розмір аліментів, вищий за встановлений законом, що відповідає принципу розширення прав дитини, закріпленому у статті 184 СК України. Також вони можуть визначити порядок, строки, форму та способи сплати, включаючи одноразові платежі, регулярні перекази або комбіновані форми, що забезпечує гнучкість виконання обов'язків і дозволяє врахувати індивідуальні потреби родини [2].

Крім того, шлюбний договір може передбачати додаткові витрати на освіту, лікування, розвиток дитини, що відповідає статті 182 СК України, де зазначено, що батьки несуть витрати, необхідні для забезпечення життєдіяльності та розвитку дитини. Це дозволяє стороною передбачити покриття додаткових витрат на

спортивні секції, музичну освіту, медичне обслуговування та інші потреби, що перевищують мінімальні законодавчо визначені стандарти.

Також договір може визначати порядок утримання одного з подружжя у випадку непрацездатності, вагітності або догляду за малолітньою дитиною, що узгоджується зі статтями 75–84 СК України та забезпечує матеріальну підтримку у періоди, коли один із подружжя не може здійснювати трудову діяльність. Це створює умови для ефективного виконання батьківських обов'язків та захисту інтересів дітей, одночасно регулюючи взаємні права та обов'язки подружжя щодо майна і доходів.

Таким чином, шлюбний договір може слугувати ефективним засобом забезпечення фінансової стабільності дитини та одного з подружжя у випадку зміни сімейних обставин.

3.3. Можливість врегулювання немайнових прав у шлюбному договорі

Шлюбний договір у правовій системі України розглядається як спеціальний юридичний інструмент, за допомогою якого подружжя може самостійно визначити режим майна, порядок користування речами, розподіл фінансових зобов'язань та інші питання майнового характеру, що виникають як під час шлюбу, так і після його припинення. Законодавець свідомо обмежує можливість договірного впливу на особисті немайнові права подружжя, оскільки такі права є невідчужуваними, захищеними Конституцією України та не можуть бути предметом правочинів, спрямованих на зміну особистого становища людини чи обмеження її свободи волевиявлення. Разом з тим допустимим є включення до шлюбного договору положень, які торкаються особистої сфери опосередковано, тобто через майнові наслідки певних життєвих рішень подружжя. Така конструкція дозволяє

забезпечити баланс між автономією волі сторін та необхідністю дотримання моральних засад сімейного права [31, с. 211].

У практиці правозастосування питання допустимих меж регулювання шлюбним договором набуває особливої ваги. Показовою є позиція Ленінського районного суду м. Запоріжжя, який розглядав позов щодо стягнення утримання на підставі шлюбного договору. Суд дійшов висновку, що встановлення в договорі обов'язку одного з подружжя надавати матеріальну допомогу іншому після розірвання шлюбу не порушує вимог закону, оскільки має виключно майновий характер і відповідає статті 99 Сімейного кодексу України. Судом також наголошено, що зміна особистих стосунків сторони, які не впливають на майнові обставини, не може бути підставою для звільнення від виконання визначених у договорі зобов'язань. Інший приклад демонструє підхід Хмельницького міськрайонного суду, який у своїй ухвалі підкреслив, що шлюбний договір має силу лише за умови дотримання стороною процедури оформлення та повного розуміння правових наслідків. Недоліки процесуального характеру або невідповідність заяви вимогам процесуального закону можуть ускладнити захист договірних прав, що ще раз підтверджує важливість коректного визначення уповноваженого органу, представництва та інших реквізитів при поданні позовів, пов'язаних із реалізацією умов шлюбного договору [32].

Судова практика демонструє узгоджену позицію: шлюбний договір може регулювати лише ті відносини, що мають економічний зміст, або такі, що можуть бути виражені через майновий еквівалент. Немайнові права подружжя залишаються поза сферою договірного впливу, оскільки їхня природа є абсолютною та не допускає обмежень волі особи на підставі домовленостей між сторонами. Проте майнові наслідки певних дій чи рішень можуть узгоджуватися подружжям у довільний спосіб, якщо це не суперечить вимогам законодавства та не порушує принцип справедливості. Така модель забезпечує поєднання договірної свободи зі

збереженням фундаментальних прав людини, що є ключовою ознакою правової держави.

Структура шлюбного договору, враховуючи сучасні тенденції, все більше тяжіє до інструменту фінансового планування сімейного життя. Він дозволяє уникнути багатьох конфліктних ситуацій між подружжям, оскільки заздалегідь визначає порядок розподілу витрат, спільного користування майном, здійснення інвестицій чи участі у спільних проектах. Така практика спрямована на превенцію сімейних спорів і водночас забезпечує баланс інтересів обох сторін. Однак будь-яка спроба включити до шлюбного договору умови, що регламентують поведінку, особисті переконання, вибір місця проживання, спосіб виховання дітей чи інші немайнові права, суперечить як букві закону, так і його духу, оскільки порушує фундаментальні засади рівності та свободи подружжя [33, с. 154].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що українське законодавство встановлює чітку межу між майновими та немайновими правами, і шлюбний договір може охоплювати лише першу категорію. Водночас це не звужує його практичної користі, оскільки майнові аспекти шлюбних відносин найчастіше є джерелом конфліктів. Судова практика підтверджує, що за умови дотримання процедури укладення та законності змісту шлюбний договір є дієвим механізмом врегулювання сімейних відносин. Такий підхід узгоджується з європейськими традиціями приватного права, сприяє стабільності цивільного обороту та підвищує правову культуру учасників сімейних відносин.

Підсумовуючи проведений у третьому розділі аналіз теоретико-правових засад шлюбного договору можемо зробити такі висновки:

1. Правове регулювання майнових відносин подружжя в Україні ґрунтується на принципах рівності та спільності майна, що набуто під час шлюбу;

2. Дослідження показало, що існує потреба вдосконалити правове регулювання щодо оцінки нематеріального внеску у сімейне життя та забезпечення справедливості під час поділу майна;
3. Шлюбний договір може визначати лише ті аспекти аліментних зобов'язань, які не суперечать імперативним нормам сімейного законодавства;
4. Державні гарантії щодо обов'язку батьків утримувати дитину обмежують свободу договору, проте дозволяють сторонам деталізувати порядок, форми та розміри аліментів;
5. Дослідження доводить, що використання шлюбного договору сприяє запобіганню конфліктам, забезпечує стабільність матеріального становища дітей та підвищує передбачуваність сімейних відносин;
6. Дослідження підтвердило, що немайнові права подружжя не можуть бути предметом договірної регуляції через їх конституційну природу та невідчужуваність.

РОЗДІЛ 4. ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

4.1. Порівняльно-правовий аналіз: Україна, країни ЄС, США

Шлюбний договір у сучасних правових системах виступає інструментом приватної автономії подружжя, забезпечуючи визначеність у майнових відносинах та мінімізуючи ризики конфліктів у разі припинення шлюбу. Його розвиток напряму залежить від історичних традицій, правових доктрин та рівня прийнятності договірного регулювання сімейних відносин у суспільстві. Українське законодавство загалом продовжує орієнтуватися на європейську континентальну модель сімейного права, однак містить низку власних особливостей, які відрізняють його як від правопорядків країн Європейського Союзу, так і від договірно-орієнтованої системи Сполучених Штатів Америки. Порівняльний аналіз дозволяє встановити оптимальні механізми правового регулювання та виявити прогалини, що потребують удосконалення.

В українській правовій системі шлюбний договір регулюється нормами Сімейного кодексу України, який визначає його як домовленість між майбутніми подружжям або вже одруженими особами щодо встановлення їхніх майнових прав та обов'язків. Основною характеристикою українського підходу є обмеження змісту договору виключно майновими питаннями. Норми, спрямовані на регулювання моральних або особистих немайнових прав, вважаються нікчемними. Це відповідає загальній концепції імперативності немайнових сімейних прав та їх тісній прив'язаності до особистості. Шлюбний договір в Україні потребує нотаріального посвідчення, і саме це забезпечує його юридичну дійсність та надає можливість застосовувати виконавчий напис нотаріуса в разі порушення зобов'язань [34, с. 188].

У контексті українського законодавства слід відзначити, що шлюбний договір не може обмежувати право на звернення до суду, правоздатність, дієздатність чи свободу праці. Також не допускається звуження обсягу прав дитини або встановлення умов, які ставлять одну сторону у вкрай не вигідне становище. На практиці українські договори обмежуються питаннями поділу майна, визначення режиму спільної та особистої власності, порядку користування житлом, обов'язку утримання одного з подружжя та врегулювання взаємних фінансових зобов'язань після припинення шлюбу. Таким чином, українська модель є строкатим поєднанням договірної свободи та значних обмежень, спрямованих на захист соціально слабшої сторони.

У Польщі, яка є членом Європейського Союзу та має розвинену континентальну модель сімейного права, шлюбний договір, або так звана майнова угода подружжя (*umowa majątkowa małżeńska*), широко використовується як інструмент регулювання майнового режиму. Польське законодавство визнає кілька можливих варіантів майнових режимів: законний режим спільності майна, розширена спільність, обмежена спільність та роздільність майна. Подружжя може вільно обирати будь-який з цих режимів через шлюбний договір, укладений у формі нотаріального акта. Польський підхід загалом є більш гнучким порівняно з українським, оскільки дозволяє значно детальніше моделювати режим власності. При цьому, як і в Україні, особисті немайнові аспекти не можуть бути предметом договору [35].

У польському праві особливу увагу приділено захисту прав третіх осіб, зокрема кредиторів, у випадку зміни майнового режиму. Внесення змін до договору або його розірвання не повинні порушувати інтереси кредиторів, і для цього встановлено спеціальні правові механізми повідомлення та відповідальності. Це є суттєвою відмінністю від українського законодавства, яке поки що не містить настільки деталізованих гарантій щодо інтересів третіх осіб. Польська практика

також демонструє вищий рівень стабільності та передбачуваності, оскільки шлюбні договори широко застосовуються у підприємницьких колах як засіб захисту бізнес-активів.

Правова система США формує докорінно інший підхід до шлюбного договору. Американська модель створена на принципі максимальної договірної свободи та приватної автономії сторін. Шлюбний договір (prenuptial agreement) є не лише поширеним, а й значно ширшим за змістом інструментом. У США допускається включення положень, які у континентальних правових системах вважаються недопустимими або такими, що суперечать публічному порядку. Американські договори нерідко містять норми щодо поведінки подружжя, санкцій за зраду, регулювання побутових обов'язків, розподілу витрат, а також визначають механізми виплати компенсацій у разі розлучення за конкретних умов [36].

Важливою особливістю США є те, що сімейне законодавство є прерогативою штатів, а тому підходи можуть відрізнятися. Більшість штатів спираються на норми Uniform Premarital Agreement Act (UPAA), який визначає вимоги до дійсності договору: добровільність, повне розкриття інформації про активи та доходи, а також відсутність явної несправедливості на момент укладення. У деяких штатах договір може також регулювати питання утримання дітей, хоча суди часто залишають за собою право перегляду цих умов з огляду на найкращі інтереси дитини. Американська модель є найбільш ліберальною щодо змісту, проте водночас забезпечує значну судову перевірку справедливості положень [37].

Порівнюючи українське законодавство з польським, слід зазначити, що обидві системи базуються на концепції переважного регулювання майнових питань. Однак польське право пропонує ширшу палітру майнових режимів та забезпечує вищу гнучкість для подружжя. У цьому контексті українське законодавство залишається більш консервативним, зосередженим на захисті вразливої сторони та мінімізації можливих зловживань. Проте саме ця

консервативність іноді штучно обмежує сторони у можливості врегулювати ті питання, які у європейській практиці давно вважаються нормальними, зокрема питання спільного фінансування сімейних витрат або визначення часток участі в утриманні сім'ї.

Аналізуючи українську і польську системи в контексті американського підходу, можна зробити висновок, що законодавства України та Польщі значною мірою обмежують зміст договору виключно майновою сферою, тоді як у США діє максимально ліберальна модель договірної свободи. Американське право дозволяє деталізувати фактично всі аспекти спільного життя, включно з поведінковими нормами, моральними зобов'язаннями та навіть фінансовими стимулами або санкціями. Такий підхід є наслідком економічної орієнтації правової системи США, яка визнає автономію волі сторін пріоритетом і демонструє меншу схильність до державного втручання у приватні відносини [36].

Суттєвою різницею між системами також є судовий контроль за змістом договорів. У Польщі та Україні суди можуть визнавати окремі положення недійсними, але загалом втручання є обмеженим і стосується переважно порушення прав дитини або істотної нерівності сторін. У США судова практика більш динамічна: суди активно аналізують обставини укладення договору, ступінь поінформованості сторін, чесність у розкритті активів та справедливість умов на момент їх реалізації. Американські суди нерідко визнають недійсними договори, що містять надмірні покарання за аморальну поведінку або такі, що можуть принизити одну зі сторін.

Важливою спільною рисою трьох моделей є обов'язок сторін діяти добросовісно та забезпечувати повне розкриття інформації про майновий стан. Водночас відмінності проявляються в оцінці несправедливості. Якщо в Україні несправедливість розглядається як істотний дисбаланс умов, що ставить сторону у не вигідне становище, то в США критерії набагато ширші й охоплюють як

процесуальну, так і матеріальну несправедливість. Польська модель у цьому аспекті займає проміжне положення, захищаючи насамперед інтереси сім'ї та кредиторів, але загалом зберігаючи значний рівень свободи сторін.

Окремої уваги заслуговує питання виконання шлюбного договору. В Україні нотаріальне посвідчення забезпечує можливість примусового виконання через виконавчий напис. Польська система також активно використовує нотаріальні механізми, що підвищує юридичну безпеку сторін. У США договори здебільшого виконуються на підставі судових рішень, що робить процес більш тривалим, але дозволяє гнучко інтерпретувати положення договору залежно від обставин [37].

Порівняння демонструє, що українське законодавство перебуває на шляху поступової еволюції до розширення договірних можливостей подружжя. Водночас рівень гнучкості угод залишається значно нижчим, ніж у США, і дещо обмеженим порівняно з Польщею. Реформа українського сімейного законодавства могла б передбачати розширення сфери дії договорів, зокрема у частині регулювання фінансових аспектів повсякденного сімейного життя, збереження окремих особистих прав та включення більш детальних положень щодо відповідальності та способів захисту інтересів сторін. Доцільним також є запровадження чіткіших механізмів інформування кредиторів та підвищення судової передбачуваності шляхом уніфікації підходів до оцінки справедливості договорів [37].

Загалом аналіз свідчить, що жодна з порівнюваних моделей не може вважатися універсальною. Українська система захищає інтереси соціально вразливих осіб, польська забезпечує практичну збалансованість між захистом сім'ї та договірною свободою, а американська модель орієнтована на максимальну автономію сторін та широкий судовий перегляд. Оптимальний шлях розвитку українського законодавства полягає у поєднанні переваг європейських систем із можливостями гнучкого договірного регулювання, притаманного американському праву. Таким чином, шлюбний договір у сучасному світі залишається не лише

механізмом врегулювання майнових відносин, але й важливим інструментом юридичної стабільності, прогнозованості та правової безпеки подружжя.

4.2. Особливості укладення шлюбного договору між громадянами різних держав

Проєвропейський курс розвитку України зумовив активне включення держави до міжнародних інтеграційних процесів, що, у свою чергу, посилило мобільність громадян та збільшило кількість шлюбів з іноземцями. У таких умовах питання укладення шлюбних договорів набуває особливої актуальності, оскільки регулювання майнових і сімейних правовідносин між громадянами різних держав передбачає поєднання норм національного та міжнародного приватного права. Українське законодавство вже тривалий час визнає правомірність шлюбних договорів, проте їх застосування у міжнародних шлюбах вимагає врахування додаткових процедурних вимог, правил вибору застосовного права та особливостей нотаріального посвідчення в іноземних юрисдикціях [38, с.18].

У більшості європейських держав шлюбний договір традиційно розглядається як один із ключових інструментів регулювання майнових відносин подружжя. Міжнародна практика свідчить, що незалежно від правової системи загальновизнаними є три базові вимоги до його укладення: письмова форма, присутність обох сторін та дотримання визначених вимог щодо реєстрації або нотаріального посвідчення. Хоча конкретні правила можуть відрізнятися, принципова структура процедури є схожою: шлюбний договір має бути результатом вільного волевиявлення, забезпечувати рівність сторін, містити достатню інформацію про майновий стан кожного з подружжя та відповідати вимогам юрисдикції, у якій він укладається або підлягає виконанню.

Особливий внесок у розвиток інституту шлюбних договорів зробило американське сімейне право, у якому поширена практика укладення дошлюбних угод, що охоплюють широкий спектр майнових і навіть особистих відносин. На відміну від багатьох європейських країн, у США допускається включення до договору положень, які стосуються утримання дітей, визначення домашніх обов'язків та встановлення умов фінансової відповідальності подружжя у разі порушення шлюбних зобов'язань. Основою чинності таких договорів є принципи розумності, справедливості та повного розкриття інформації про активи. Якщо особи, які одружуються, не укладають шлюбного договору, їхні правовідносини регулюються законодавчими нормами відповідного штату, що встановлюють правовий режим майна подружжя: спільність, роздільність або змішану модель [39].

У правових системах Франції, Швейцарії, Нідерландів та низки інших європейських країн модель законного режиму майна подружжя також ґрунтується на принципі спільності майна, але подружжя має право змінити цей режим за допомогою шлюбного контракту. У деяких країнах укладення такого договору настійно рекомендується, особливо у разі значної різниці в доходах, наявності бізнесу або нерухомості, а також у випадках, коли подружжя після шлюбу проживатиме в іншій державі. Серед країн, де така практика є корисною та поширеною, варто згадати Федеративну Республіку Німеччина, яка значною мірою гармонізувала своє законодавство з європейськими стандартами щодо приватної автономії подружжя. Загальним правилом у міжнародних шлюбах для різних національностей є застосування законодавства держави постійного проживання подружжя, проте сторони мають право обрати право тієї країни, яку вважають найбільш прийнятною для регулювання їхніх майнових відносин [40].

Шлюбний договір між громадянами України та Німеччини є одним із найпоширеніших прикладів укладення договорів у міжнародних шлюбах. Німецьке

законодавство передбачає обов'язкове нотаріальне посвідчення шлюбного договору, що відповідає вимогам українського права. Якщо договір укладений в Україні, він визнається чинним у Німеччині за умови, що форма угоди відповідає вимогам місця її укладення, а саме договору, посвідченого українським нотаріусом. Однак верифікація таких документів у Німеччині часто передбачає перевірку дотримання процедури перекладу та забезпечення поінформованості іноземної сторони. У випадку, коли німецький громадянин укладає шлюбний договір в Україні, його підпис має бути засвідчений у присутності кваліфікованого перекладача з українським дипломом, а зміст договору має бути перекладений так, щоб іноземна сторона повністю розуміла свої права та обов'язки. Лише за таких умов документ може бути визнаний дійсним у двох правопорядках [40].

Укладання шлюбного договору в Україні є доцільним також у тих випадках, коли один із подружжя володіє нерухомістю або має корпоративні права. Правовий режим майна подружжя в Україні передбачає, що будь-які операції з нерухомістю, зокрема купівля, продаж або передача в іпотеку, вимагають згоди другого з подружжя. Шлюбний договір може передбачити інший порядок розпорядження майном, встановивши, що один із подружжя здійснює операції самостійно, без отримання додаткової згоди. Таке положення є особливо важливим у міжнародних шлюбах, оскільки дозволяє уникнути ситуацій, коли один із подружжя фізично не може надати відповідну згоду через проживання в іншій країні або через відмінності в правових процедурах [41, с. 282].

Важливим аспектом укладення шлюбного договору між громадянами різних держав є вибір застосовного права. Українське законодавство визнає можливість сторін визначити, праву якої держави підпорядковуватимуться їхні майнові відносини. Це може бути право держави, громадянином якої є один із подружжя, право держави їхнього постійного проживання або право держави, де розташоване основне майно. Обрання застосовного права дозволяє забезпечити стабільність

правового режиму та попередити колізії між нормами різних юрисдикцій. Водночас, якщо сторони не визначили право, що підлягає застосуванню, спір вирішується згідно з колізійними нормами українського законодавства, які переважно орієнтуються на право країни спільного місця проживання подружжя після укладення шлюбу.

Проблематика визнання та виконання шлюбних договорів, укладених за кордоном, також є надзвичайно актуальною. Відповідно до міжнародної практики договір визнається дійсним в іншій державі, якщо була дотримана форма, передбачена законодавством місця укладення, та якщо його зміст не суперечить публічному порядку держави, яка повинна його виконувати. У випадку з Україною такі договори підлягають додатковому засвідченню (наприклад, проставленню апостиля) та офіційному перекладу українською мовою. Якщо договір укладено за правом держави ЄС, це значно полегшує процедуру, оскільки правові системи європейських країн загалом гармонізовані та містять схожі вимоги до змісту, форми та порядку виконання шлюбних контрактів.

Особливу увагу слід звернути на те, що у більшості країн Європейського Союзу шлюбний договір може бути зареєстрований у спеціальних державних реєстрах або базах даних, що забезпечує його відкритість і доступність для третіх осіб, які можуть мати юридичний інтерес, наприклад кредиторів. У деяких випадках така реєстрація є обов'язковою для набуття договором повної юридичної сили. На противагу цьому, в Україні шлюбні договори не підлягають спеціальній державній реєстрації, і їх чинність забезпечується безпосередньо фактом нотаріального посвідчення. Така різниця може створювати додаткові труднощі при транскордонному визнанні документів, однак у переважній більшості випадків виконання договору не ускладнюється, якщо дотримано процедурні вимоги щодо форми, перекладу та посвідчення [38, с. 122].

Таким чином, особливості укладення шлюбних договорів між громадянами різних держав зумовлені необхідністю поєднання кількох правових систем, врахування міжнародних стандартів та дотримання процедурних вимог двох чи більше юрисдикцій. Вибір застосовного права, забезпечення розуміння сторонами змісту договору, дотримання мовних і формальних вимог, визначення нотаріальної форми, гарантування рівності сторін і відповідності договору публічному порядку – усі ці чинники є ключовими для забезпечення юридичної сили шлюбного контракту. З огляду на зростаючу кількість змішаних шлюбів, можна прогнозувати, що інститут шлюбного договору в Україні й надалі розвиватиметься у напрямі гармонізації з європейськими та міжнародними стандартами, забезпечуючи правову визначеність, передбачуваність та стабільність майнових відносин між подружжям різних національностей.

4.3. Пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики шлюбного договору.

Вдосконалення законодавства та практики шлюбного договору є важливим напрямом розвитку сімейного права, оскільки саме цей інструмент дозволяє подружжю заздалегідь визначити правила майнових відносин і забезпечити передбачуваність правових наслідків шлюбу. У сучасних умовах зростає потреба у підвищенні правової визначеності та захисті інтересів обох сторін, що потребує уточнення змісту норм, посилення ролі нотаріального контролю та формування єдиної судової практики. Теоретичне осмислення проблематики дає змогу виявити недоліки чинного регулювання та запропонувати шляхи його модернізації відповідно до європейських підходів і правових стандартів.

Незважаючи на формальну визначеність інституту шлюбного договору в українському праві, його практичне застосування досі наштовхується на численні труднощі, спричинені як недосконалістю законодавчих приписів, так і низьким

рівнем правової культури та усталеними соціальними стереотипами. В умовах, коли українське суспільство стрімко трансформується, а економічні та сімейні моделі стають дедалі складнішими, шлюбний договір потребує суттєвого перегляду не лише як інструмент приватної автономії, а й як запобіжник можливих конфліктів, що виникають під час шлюбних та майнових відносин. Тому питання вдосконалення цього інституту має комплексний характер і вимагає одночасного оновлення правових підходів, практики їх застосування, процедур нотаріального супроводу, а також формування нової юридичної культури сторін.

Інститут шлюбного договору в Україні продовжує розвиватися, проте його ефективність значною мірою залежить від якості законодавчого регулювання та усталеної нотаріальної й судової практики. Статті 92–103 Сімейного кодексу України закладають базові засади договірного врегулювання майнових відносин між подружжям, але потреби сучасного суспільства та активні міжнародні контакти громадян висувають нові вимоги до юридичної визначеності цього інституту. Україна інтегрується у європейський правовий простір, що передбачає необхідність адаптації внутрішнього законодавства до стандартів ЄС, зокрема модернізації підходів до укладення та виконання шлюбних договорів між громадянами різних держав або у разі проживання подружжя за кордоном. Така тенденція створює об'єктивну потребу у вдосконаленні чинних норм права та практичних механізмів їх застосування [2].

Одним із ключових напрямів удосконалення має стати розширення та конкретизація змісту шлюбного договору. Чинне законодавство пропонує загальні рамки допустимих умов, однак їхня надмірна абстрактність дозволяє сторонам формувати такі положення, які згодом стають джерелом конфлікту або визнаються судами несправедливими. Судова практика, проаналізована в попередніх підрозділах, наочно демонструє, що недійсність багатьох договорів зумовлена не протиправністю намірів сторін, а нечіткістю формулювань, відсутністю узгодженості та неврахуванням довгострокових правових наслідків. Тому

необхідним є розроблення спеціальних законодавчих орієнтирів – переліку допустимих та недопустимих умов, зразкових формулювань, переліку мінімальних положень договірної частини, які забезпечували б баланс інтересів сторін.

У багатьох європейських країнах та в США шлюбний договір може регулювати питання, пов'язані з вихованням дітей, утриманням непрацездатного з подружжя, порядком проживання, навіть окремими побутовими аспектами сімейного життя, якщо такі положення не суперечать публічному порядку та основним принципам сімейного права. В Україні доцільним було б на законодавчому рівні дозволити включення визначених немайнових умов, які мають юридичне значення та сприяють запобіганню конфліктам. До таких положень можуть належати домовленості про участь батьків у вихованні дитини, порядок вирішення сімейних спорів, здійснення опіки, умови сплати додаткових витрат на розвиток дитини. Водночас законодавець повинен чітко окреслити межі таких положень, заборонивши включення умов, що принижують людську гідність або фактично позбавляють одного з подружжя можливості здійснювати свої права [41, с. 282].

Так само важливим є питання охоплення шлюбним договором немайнових елементів. Хоча чинне законодавство передбачає можливість регулювання лише майнових прав та обов'язків, сучасна європейська практика вказує на те, що немайнові домовленості можуть відігравати суттєву роль у стабільності родини. В Україні цей аспект поки що не врегульований, що створює відчутний розрив між реальними потребами сімей та нормами права. Розширення допустимого змісту договору могло б наблизити інститут до європейських стандартів, водночас залишаючи суду право реагувати на потенційні зловживання. У багатьох європейських країнах та в США шлюбний договір може регулювати питання, пов'язані з вихованням дітей, утриманням непрацездатного з подружжя, порядком проживання, навіть окремими побутовими аспектами сімейного життя, якщо такі положення не суперечать публічному порядку та основним принципам сімейного

права. В Україні доцільним було б на законодавчому рівні дозволити включення визначених немайнових умов, які мають юридичне значення та сприяють запобіганню конфліктам. До таких положень можуть належати домовленості про участь батьків у вихованні дитини, порядок вирішення сімейних спорів, здійснення опіки, умови сплати додаткових витрат на розвиток дитини. Водночас законодавець повинен чітко окреслити межі таких положень, заборонивши включення умов, що принижують людську гідність або фактично позбавляють одного з подружжя можливості здійснювати свої права [41, с. 282].

Окремого вдосконалення потребує процедура укладання договору. Практика свідчить, що нотаріальне посвідчення часто має суто формальний характер, не забезпечуючи глибокого з'ясування мотивації сторін, обставин підписання та фактичної їх поінформованості. Нотаріус нерідко обмежується лише перевіркою особи та формальних реквізитів, тоді як у багатьох випадках одна зі сторін може не усвідомлювати складність правових наслідків або перебувати у стані психологічного тиску. Доцільним видається законодавче закріплення обов'язку нотаріуса проводити попереднє консультування сторін, надавати їм структурований письмовий висновок про правові наслідки договору, а також фіксувати факт отримання такого роз'яснення обома сторонами. Це дозволило б мінімізувати ризики подальшого оскарження договору з мотивів непоінформованості або помилки.

Важливим аспектом є удосконалення вимог до форми та процедури укладення шлюбного договору, зокрема у випадках міжнародних шлюбів. Чинне законодавство передбачає обов'язкове нотаріальне посвідчення договору, але не встановлює уніфікованих вимог щодо підтвердження розуміння змісту договору іноземною стороною. На практиці нотаріуси вимагають участі перекладача або подання офіційного перекладу тексту договору, але ця вимога не врегульована прямою нормою. Доцільно законодавчо закріпити обов'язкову участь сертифікованого перекладача під час укладення договорів за участю іноземців, а

також визначити процедуру підтвердження перекладу та його автентичності. Це мінімізує ризики визнання договору недійсним у судах інших держав через формальні порушення.

Не менш важливим є стандартизування нотаріальної діяльності в частині перевірки умов договору на відповідність принципам справедливості, добросовісності та розумності. Хоча нотаріус не є судом і не може оцінювати зміст договору у всій повноті, надання йому чіткого методичного орієнтиру дозволило б попередити укладення явно дисбалансованих договорів, які потім з великою ймовірністю визнаються недійсними. У країнах ЄС, зокрема Німеччині та Франції, нотаріуси виконують превентивну функцію контролю за змістом договору, і впровадження подібної моделі в Україні допомогло б підвищити якість договірного процесу.

У межах гармонізації з європейськими стандартами актуальним є створення єдиного реєстру шлюбних договорів. У більшості країн ЄС такі реєстри існують, що дозволяє забезпечити доступ до інформації для компетентних органів, уникнути маніпуляцій із датами укладення договору та спростити підтвердження його чинності. В Україні відсутність реєстру ускладнює захист прав сторін, особливо коли договір укладений між подружжям, що проживає в різних країнах. Запровадження електронного реєстру забезпечило б належний рівень правової визначеності, дозволило б судам швидше встановлювати факт існування договору, а також зменшило б ризики втрати документа [42, с. 132].

Водночас потребує осучаснення система доказування у спорах щодо недійсності. На практиці суди стикаються із труднощами встановлення психологічного тиску, нерівності переговорних позицій або неправильної мотивації однієї зі сторін. Запровадження можливості примусового витребування документів, пов'язаних із підготовкою договору (попередні проєкти, листування сторін, нотаріальні зауваження), дозволило б судам отримувати повнішу картину обставин

укладання договору. Крім того, доцільним є законодавче закріплення можливості залучення психологічних експертиз у випадках, коли сторони заявляють про психологічний тиск або маніпулятивний вплив.

Подібно до цього, важливою є і потреба в розробці єдиних підходів до судового тлумачення. Сьогодні різні судові інстанції нерідко формують відмінні підходи до однакових типів спорів, що створює правову невизначеність. Верховний Суд уже робить кроки в напрямі уніфікації практики, однак потребує ширшої аналітичної бази та законодавчої підтримки. Було б доцільно створити узагальнювальний акт або методичні рекомендації щодо застосування норм про шлюбний договір, що охоплювали б не лише загальні принципи, а й типові ситуації, у яких договори визнаються недійсними.

Окремої уваги потребує питання правозастосовної практики. Шлюбний договір в Україні часто сприймається як інструмент, що негативно впливає на взаємини між подружжям, а тому використовується рідко. Більшість конфліктів, що доходять до суду, виникають через нерозуміння сутності шлюбного договору. Важливо розширити роз'яснювальну роботу, спрямовану на підвищення культури договірного регулювання сімейних відносин. Розвиток державних і муніципальних онлайн-платформ, де громадянам були б доступні зразки договорів, інструкції та короткі відеороз'яснення, суттєво зменшив би кількість спорів. У цьому контексті важливо також залучати громадські організації, юридичні клініки та систему безоплатної правової допомоги для популяризації коректного підходу до договірного регулювання майнових відносин. Міністерство юстиції та Нотаріальна палата України можуть ініціювати освітні програми, інформаційні кампанії та розроблення зразкових договорів, які б відповідали різним сімейним ситуаціям та правовим режимам майна. Це сприятиме формуванню сталої судової практики та підвищить рівень довіри до інституту шлюбного договору.

Наступною пропозицією є вдосконалення норм, що регулюють питання, пов'язані з міжнародним приватним правом. Часто виникають ситуації, коли

подружжя проживає за кордоном, а шлюбний договір укладений в Україні або навпаки. Нині положення Закону України «Про міжнародне приватне право» не в повній мірі узгоджені із сімейним законодавством і не охоплюють усі можливі колізійні випадки. Законодавцю слід уточнити правила щодо права, яке застосовується до форми, змісту, дійсності та виконання шлюбного договору, забезпечивши їх сумісність з положеннями європейських регламентів [43]. Чіткі норми дозволять уникнути колізій і забезпечити правову передбачуваність у транскордонних сімейних відносинах.

Крім того, слушною є ідея удосконалити підстави для визнання шлюбного договору недійсним. На практиці суди нерідко стикаються з договорами, що містять формулювання, які допускають подвійне тлумачення або суперечать базовим принципам Сімейного кодексу. Законодавцю варто визначити критерії «справедливості» та «розумності» умов договору, адже ці поняття нині віднесені до оціночних категорій і застосовуються судами нерівномірно. Чіткі критерії дозволять уникнути неоднозначного трактування та зменшать кількість спорів [2].

Водночас доцільним видається встановлення вичерпного переліку істотних порушень, які прямо тягнуть за собою недійсність шлюбного договору. На сьогодні суди змушені покладатися не лише на загальні положення цивільного законодавства, а й на власне розуміння меж допустимого регулювання сімейних відносин. У результаті однакові за змістом договори можуть отримувати різну правову оцінку, що створює небажану правову невизначеність. Удосконалення нормативної бази сприятиме підвищенню передбачуваності судових рішень і забезпечить реальний захист інтересів обох сторін договору.

Не менш важливим є питання правового захисту слабшої сторони у шлюбних правовідносинах. У низці зарубіжних країн передбачено обов'язковий «період охолодження» — час між узгодженням умов шлюбного договору та його підписанням, щоб жодна зі сторін не уклала договір під психологічним тиском.

Такий підхід можна імплементувати й в Україні. Крім того, можна передбачити обов'язкове надання сторонам правової консультації перед підписанням договору, особливо у випадку міжнародних шлюбів.

Актуальною є також проблема правового статусу майна, набутого до укладення шлюбного договору або під час фактичного проживання без реєстрації шлюбу. В українській практиці це є частою підставою для судових спорів, тому варто передбачити можливість укладення договору, який регулюватиме майнові відносини фактичного подружжя до офіційної реєстрації шлюбу [44, с. 3]. Багато країн ЄС визнають такі договори дійсними, і їх запровадження в Україні відповідатиме європейським підходам та сприятиме захисту прав громадян.

Загалом удосконалення інституту шлюбного договору має розвиватися у трьох взаємопов'язаних площинах: нормативній, процедурній та культурній. Закон повинен гарантувати чіткість і передбачуваність, процедури – прозорість і повноту, а правосвідомість громадян – усвідомлення відповідальності за зміст договору. Поєднання цих елементів дозволить сформувати сучасний, ефективний та збалансований механізм регулювання шлюбних і майнових відносин, що відповідатиме як європейським тенденціям, так і українським реаліям.

Таким чином, реформування законодавства про шлюбний договір повинно базуватися на комплексному вдосконаленні змісту договору, процедури його укладення, нотаріального та судового контролю, а також на гармонізації з міжнародними стандартами. Лише розширюючи і конкретизуючи зміст договору, підвищуючи його якість на етапі підготовки й укладання, а також забезпечуючи сталість судового тлумачення, можна створити ефективну та передбачувану модель договірної регуляції. У результаті шлюбний договір стане не формальністю, а повноцінним правовим інструментом, який забезпечує стабільність сімейних відносин і захищає інтереси обох сторін у відповідності до принципів справедливості, добросовісності та розумності. Розвиток цього інституту

сприятиме зміцненню договірної культури, зменшенню кількості сімейних спорів та підвищенню рівня правової визначеності у майнових відносинах подружжя. З огляду на зростання кількості міжнародних шлюбів та мобільність населення, удосконалення інституту шлюбного договору має важливе значення як для національної правової системи, так і для забезпечення ефективного захисту прав громадян у транскордонних правових ситуаціях.

Підсумовуючи проведений у четвертому розділі аналіз теоретико-правових засад шлюбного договору можемо зробити такі висновки:

1. Українська модель шлюбного договору є більш консервативною та зорієнтованою на захист соціально слабшої сторони, тоді як у ЄС превалює гнучкість у визначенні майнового режиму, а США демонструють найбільшу свободу договірного регулювання. Європейські системи мають розвинені механізми нотаріального контролю та захисту третіх осіб, тоді як американська модель робить акцент на автономії волі та судовому перегляді справедливості умов;
2. У процесі дослідження встановлено, що укладення шлюбного договору між громадянами різних держав вимагає дотримання норм національного та міжнародного права, вибору застосовного права, забезпечення нотаріальної форми й мовних вимог. Особливо важливим є дотримання принципу поінформованості сторін та забезпечення перекладу документів для іноземців;
3. Доцільним є розширення можливостей сторін щодо включення певних немайнових положень, підвищення вимог до процедури укладення договорів з іноземцями, запровадження єдиного реєстру, а також уточнення критеріїв справедливості та підстав недійсності договору. Також важливим є підвищення правової культури населення та створення зразкових форм договорів. Удосконалення законодавства сприятиме

юридичній визначеності, зменшенню спорів та узгодженню українських норм із європейськими стандартами.

ВИСНОВКИ

У цій кваліфікаційній роботі було детально розглянуто тему «Шлюбний договір; цивільно-правове регулювання». Проаналізовано та розкрито основні питання, що пов'язані з дослідженням, а саме: теоретико-правові засади шлюбного договору в системі цивільного права України, поняття та правова природа шлюбного договору, історія становлення інституту шлюбного договору, джерела правового регулювання шлюбного договору в Україні та зарубіжних країнах, укладання, зміна та припинення шлюбного договору, суб'єкти шлюбного договору та їх правоздатність, зміст та форма шлюбного договору, порядок укладання, зміни та припинення дії шлюбного договору, судова практика визнання недійсним шлюбного договору, правове регулювання майнових та немайнових відносин подружжя за шлюбним договором, регулювання майнових прав та обов'язків подружжя, врегулювання аліментних зобов'язань у шлюбному договорі, можливість врегулювання немайнових прав у шлюбному договорі, шлюбний договір у міжнародному приватному праві, порівняльно-правовий аналіз: України, країн ЄС та США, особливості укладення шлюбного договору між громадянами різних держав, пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики шлюбного договору.

Проведене дослідження дозволило всебічно проаналізувати інститут шлюбного договору в системі цивільного та сімейного права України, а також країн ЄС та США, визначити його місце в сучасній правовій доктрині та оцінити особливості практичного застосування. Метою роботи було комплексне розкриття правової природи шлюбного договору, механізмів його укладення, зміни та припинення, а також виявлення проблем правозастосування та формування пропозицій щодо вдосконалення законодавства. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що поставлена мета досягнута, а всі завдання дослідження – виконані в повному обсязі.

Було розкрито поняття та сутність шлюбного договору, що дозволило виокремити його як особливий правовий інститут, який поєднує елементи сімейного та цивільного права. У ході опрацювання літератури та нормативних актів з'ясовано, що правова природа договору визначається принципами автономії волі, диспозитивності та рівності сторін, а його зміст підпорядковується загальним засадам сімейного законодавства. Особливу увагу приділено тому, що шлюбний договір є проявом приватної ініціативи подружжя, спрямованої на запобігання майновим конфліктам та забезпечення балансу інтересів.

Встановлено історичні етапи становлення цього інституту. Аналіз показав, що попри відносно пізнє нормативне закріплення в українському законодавстві, аналогічні домовленості відомі в багатьох правових системах різних епох. Прослідковано, що розвиток сучасного шлюбного договору є результатом тривалої еволюції підходів до сімейних відносин, переходу від патріархальної моделі до партнерської та зростання значення договірних форм у приватному праві.

Аналіз джерел правового регулювання дав змогу окреслити нормативне підґрунтя інституту. Встановлено, що регулювання шлюбного договору здійснюється комплексом норм Конституції України, Сімейного та Цивільного кодексів, а також низкою підзаконних актів. Окрему увагу приділено судовій практиці, яка суттєво конкретизує межі змісту договору, правила добросовісності та критерії дійсності правочину.

Визначено коло суб'єктів, що мають право укласти шлюбний договір, та охарактеризовано їх правоздатність. Показано, що договір може бути укладений як особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, так і подружжям, яке вже перебуває у шлюбі, за умови дотримання вимог закону щодо форми та нотаріального посвідчення.

Розкриття змісту договору та вимог до його форми – продемонструвало, що законодавство визначає вичерпні межі регулювання: сторони мають право визначати лише майнові права та обов'язки, а також порядок користування майном,

не втручаючись у особисті права та свободи. Нотаріальна форма виступає гарантією усвідомленості й добровільності волевиявлення.

Було проаналізовано порядок укладення, зміни та припинення шлюбного договору. У дослідженні показано, що автономія волі сторін реалізується через можливість змінювати умови договору за взаємною згодою, а припинення може відбутися як за угодою сторін, так і за рішенням суду, якщо зміст договору суперечить інтересам сторін або порушує норми закону.

Була досліджена судова практика щодо визнання договорів недійсними, це дозволило виявити ключові групи підстав недійсності: порушення форми договору, істотний дисбаланс прав та обов'язків сторін, укладення під впливом обману чи тиску, суперечність змісту договору імперативним нормам законодавства. Аналіз конкретних судових рішень дав змогу визначити найпоширеніші проблеми тлумачення умов договору та критерії, за якими суди оцінюють добросовісність сторін.

Встановлено, що правове регулювання майнових відносин подружжя в Україні ґрунтується на принципах рівності та спільності майна, що набуто під час шлюбу. Законодавство визначає чіткий розподіл особистої та спільної сумісної власності, забезпечуючи баланс інтересів сторін та захист економічно вразливого з подружжя. Дослідження показало, що існує потреба вдосконалити правове регулювання щодо оцінки нематеріального внеску у сімейне життя та забезпечення справедливості під час поділу майна. Практика доводить, що шлюбний договір може стати ефективним механізмом попередження конфліктів та чіткої регламентації правового режиму активів. Загалом інститут майнових прав подружжя є динамічним і потребує подальшої модернізації відповідно до сучасних соціальних потреб.

Аналіз показав, що шлюбний договір може визначати лише ті аспекти аліментних зобов'язань, які не суперечать імперативним нормам сімейного законодавства. Державні гарантії щодо обов'язку батьків утримувати дитину

обмежують свободу договору, проте дозволяють сторонам деталізувати порядок, форми та розміри аліментів. Дослідження доводить, що використання шлюбного договору сприяє запобіганню конфліктам, забезпечує стабільність матеріального становища дітей та підвищує передбачуваність сімейних відносин. Водночас на практиці часто виникають труднощі, пов'язані з недотриманням меж договірної свободи. У результаті встановлено необхідність подальшої уніфікації підходів до визначення аліментних положень у договорах.

Дослідження підтвердило, що немайнові права подружжя не можуть бути предметом договірної регулювання через їх конституційну природу та невідчужуваність. Проте опосередковане врегулювання майнових наслідків певних немайнових дій або рішень цілком допустиме в межах закону. Судова практика свідчить про важливість дотримання балансу між свободою договору та необхідністю захисту фундаментальних прав людини. Шлюбний договір може ефективно запобігати майновим конфліктам, однак не повинен втручатися у сферу особистої свободи подружжя. Таким чином, законодавчі обмеження є обґрунтованими та допомагають уникати зловживань.

Порівняльний аналіз засвідчив, що українська модель шлюбного договору є більш консервативною та зорієнтованою на захист соціально слабшої сторони, тоді як у ЄС превалює гнучкість у визначенні майнового режиму, а США демонструють найбільшу свободу договірної регулювання. Європейські системи мають розвинені механізми нотаріального контролю та захисту третіх осіб, тоді як американська модель робить акцент на автономії волі та судовому перегляді справедливості умов. Українська система може запозичити окремі елементи зарубіжного досвіду, зокрема розширення змістовних можливостей договору та деталізацію майнових режимів. Загалом такий аналіз допомагає сформулювати комплексні рекомендації щодо удосконалення національного законодавства.

У процесі дослідження встановлено, що укладення шлюбного договору між громадянами різних держав вимагає дотримання норм національного та

міжнародного права, вибору застосовного права, забезпечення нотаріальної форми й мовних вимог. Особливо важливим є дотримання принципу поінформованості сторін та забезпечення перекладу документів для іноземців. Зарубіжна практика показує необхідність більш чіткої процедури визнання таких договорів та можливості їх реєстрації в офіційних реєстрах. В Україні процедура є достатньо спрощеною, але потребує гармонізації з європейськими стандартами. Такі договори відіграють ключову роль у транскордонних сімейних відносинах.

Проаналізовані матеріали дозволяють стверджувати, що інститут шлюбного договору в Україні має суттєвий потенціал для розвитку. Доцільним є розширення можливостей сторін щодо включення певних немайнових положень, підвищення вимог до процедури укладення договорів з іноземцями, запровадження єдиного реєстру, а також уточнення критеріїв справедливості та підстав недійсності договору. Також важливим є підвищення правової культури населення та створення зразкових форм договорів. Удосконалення законодавства сприятиме юридичній визначеності, зменшенню спорів та узгодженню українських норм із європейськими стандартами.

У ході дослідження встановлено, що шлюбний договір є ефективним інструментом договірного регулювання майнових відносин подружжя, здатним забезпечити передбачуваність і стабільність сімейних правовідносин. Аналіз норм Сімейного кодексу України підтвердив існування чіткої системи розмежування особистої та спільної власності, однак одночасно виявив потребу у вдосконаленні механізмів оцінки нематеріального внеску в добробут сім'ї. Регулювання аліментних зобов'язань у шлюбному договорі має диспозитивний характер, але не може порушувати імперативні норми щодо прав дітей, що забезпечує їх належний соціальний захист. Вивчення можливостей врегулювання немайнових прав свідчить про обґрунтованість законодавчих обмежень щодо недопустимості втручання договору у сферу особистої свободи людини. Порівняльно-правовий аналіз дав змогу окреслити ключові відмінності між українською, європейською та

американською моделями шлюбних договорів, що вказує на перспективи запозичення позитивного іноземного досвіду. Дослідження міжнародних аспектів укладення договорів підтвердило необхідність гармонізації українського законодавства з вимогами міжнародного приватного права та європейських стандартів. Усі отримані результати дозволили обґрунтувати комплекс пропозицій щодо модернізації нормативної бази, підвищення ролі нотаріального контролю, забезпечення правової визначеності та ефективного захисту інтересів подружжя. Загалом інститут шлюбного договору має потенціал стати одним із ключових механізмів цивільно-правового регулювання сімейних відносин в Україні.

Узагальнюючи результати проведеної роботи, можна констатувати, що інститут шлюбного договору є важливим елементом сучасного цивільного та сімейного права, здатним забезпечити стабільність подружніх відносин і справедливий розподіл майнових прав та обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання державної реєстрації актів цивільного стану» від 22.08.2007 № 1064.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1064-2007-п#Text>
5. *Рішення суду у справі № 336/3695/21.*
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102935162>
6. *Постанова Запорізького апеляційного суду у справі № 336/3695/21.*
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104893052>
7. *Постанова Вінницького апеляційного суду у справі № 127/13631/20.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100321292>
8. *Заочне рішення Згурівського районного суду Київської області у справі № 365/145/19.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83906919>
9. *Постанова Вінницького апеляційного суду у справі № 127/14002/20.*
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98017148>
10. *Рішення Голосіївського районного суду м. Києва у справі № 752/17688/21.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110642375>
11. Верховний Суд. *Практика Верховного Суду у справах, пов'язаних із шлюбним договором.* URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Shlybnyu_dogovir_28_04_.pdf
12. Байрачна М. І. *Правова природа шлюбного договору.* Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2019. Т. 30(69), № 3. С. 45-50.

13. Яцута Я. М. *Проблеми та перспективи укладання шлюбного договору*. Науковий журнал Одеської юридичної академії. 2021. С. 1-4.
14. Васюта Ю. В. *Шлюбний договір*. Матеріали загальноакадемічної науково-теоретичної конференції. Київ, 17 травня 2019 р. С. 240-242.
15. Самілик Л. О., Шостак М. О. *Шлюбний договір в Україні: актуальні питання розірвання та визнання недійсним*. Право та державне управління. 2019. № 3(36). Т. 1. С. 79-84.
16. Довга М. О., Самілик Л. О. *Шлюбний договір: практичні аспекти та судова практика*. Центральнуукраїнський вісник права та публічного управління. 2023. Вип. 4. С. 19-32. DOI: <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-4-3>
17. Advokatmarket. *Шлюбний договір: що потрібно знати перед підписанням*. URL: <https://advokatmarket.com/blog/sho-take-shlyubnyy-dohovir>
18. VB Partners. *Шлюбний договір як новий тренд: перспективи та ризики*. URL: <https://vbpartners.ua/publikacziyi/shljubnij-dogovir-jak-novij-trend-perspektivi-ta-riziki>
19. Лохвицький районний суд Полтавської області. *Значення та правова природа шлюбного договору*. URL: <https://lh.pl.court.gov.ua/sud1617/pres-centr/news/183672>
20. Юридична газета. *Шлюбний договір в Україні: працюючий механізм чи інструмент тиску*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/insh/shlyubniy-dogovir-v-ukrayini-pracyuyuchiy-mehanizm-chi-instrument-tisku.html>
21. Тетарчук І. В. *Сімейне право України. Для підготовки до іспитів : навч. посіб.* ЦУЛ, 2021. 314 с.
22. Борисова В. І., Жилінкова І. В. *Сімейне право : підручник*. Київ : Право, 2022. 320 с.
23. Павлюк А. *Особисті немайнові та майнові права й обов'язки подружжя. Літописець*. Випуск 19 : Збірник наукових праць XI Всеукраїнської науково-

практичної конференції «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)». 2024. С. 220–223.

24. Дутко А. О. Сучасний стан правового регулювання особистих немайнових прав та обов'язків подружжя. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2019. Вип. 21. С. 190–196.

25. Лінік Є. Особисті немайнові права осіб, що проживають однією сім'єю без шлюбу, та подружжя: порівняльно правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 1.72. С. 145–149.

26. Мічурін Є. О., Шишка О. Р. Цивільне право. Альбом схем : навч. посіб. : у 2 ч. Ч. 1. Вид. 6-те, перероб. Харків : Право, 2022. 220 с.

27. Кацюба К., Конюхова М. Виконання юридичного обов'язку батьків піклуватися про своїх повнолітніх дітей. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 12–18.

28. Хорошенюк О., Доценко О. Окремі питання аліментних зобов'язань. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 51–57.

29. Атаманчук Т., Тімуш І. Правове регулювання аліментних зобов'язань з утримання дітей. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 74–77. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/20.pdf

30. Січко Д. Сучасні проблеми правового забезпечення стягнення аліментів. *Південноукраїнський правничий часопис. Проблеми цивільного та господарського права*. 2020. № 1. С. 86–91.

31. Сімейне право України : підручник / Т. В. Боднар, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера [та ін.] ; за заг. ред. Т. В. Боднар та О. В. Дзера. 3-тє вид. стереотип. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 520 с.

32. Рішення у справі № 334/5895/19 від 23 серпня 2022 р. / Дніпровський районний суд міста Запоріжжя. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106044629>
33. Дякович М. М. Сімейне право України : навч. посіб. Харків : ЕКУС, 2022. 416 с.
34. Чернега В. Сімейне (національне, міжнародне, порівняльне) право : підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 370 с.
35. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Wolters Kluwer. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-rodzinny-i-opiekunczy-16785962/art-47>
36. Prenuptial Agreement Definition, Purpose, Content, and Prohibition. URL: <https://www.sunlife.co.id/en/life-moments/getting-married/apa-itu-perjanjian-pranikah/>
37. Uniform Premarital Agreement Act. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/uniform_premarital_agreement_act
38. Сімейне (національне, міжнародне, порівняльне) право : підручник. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 370 с.
39. Шлюб в Україні між громадянином/-нкою Франції та громадянином/-нкою України. Стаття Посольства Франції в Україні. URL: <https://ua.ambafrance.org/spip/pdf/mariageversionencoursukr2015>
40. Шлюбний договір. Ahrens and Schwarz : Сайт. URL: <https://ahrens.kiev.ua/шлюбний-договір-міжнаціональний-шлюб-Україна-Німеччина-410-ua.html>
41. Ткаченко В. Колізійні питання реалізації права на шлюб у міжнародному приватному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 282–286.

42. Соболєв В. П. Шлюбний договір: зарубіжний досвід і перспективи його запозичення в законодавство України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 82–83. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2021/21.pdf
43. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
44. Франко І. Ю., Самілик Л. О. Правові аспекти поділу майна подружжя в Україні: аналіз законодавства та судової практики. *Дослідницька*. 2025. Т. 4. С. 32. URL: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.4.32>